

UNIVERZA V LJUBLJANI
EKONOMSKA FAKULTETA

DIPLOMSKO DELO

TEORIJA RENTE V NEOKASIČNI TRADICIJI

Ljubljana, september 2002

MARIJA MEH

IZJAVA

Študent/ka _____ izjavljam, da sem avtor/ica tega diplomskega dela, ki sem ga napisala pod mentorstvom _____ in dovolim objavo diplomskega dela na fakultetnih spletnih straneh.

V Ljubljani, dne _____ Podpis _____

KAZALO

1. UVOD	1
2. PREGLED RAZVOJA TEORIJE RENTE	2
3. TEORIJA RENTE ALFREDA MARSHALLA	8
3.1. TEORIJA RAVNOTEŽJA	8
3.2. TEORIJA RAZDELITVE	10
3.3. PLODNOST ZEMLJE IN ZAKON PADAJOČEGA DONOSA	12
3.4. PROIZVAJALČEV PRESEŽEK	16
3.5. QUASI RENTA	19
3.6. DIRERENCIALNA RENTA, RENTA REDKOSTI.....	21
4. SAMUELSONOV POGLED NA RENTO	22
4.1. DOLOČANJE CENE ZEMLJE S PONUDBO IN POVPRASEVANJEM	23
4.2. SORAZMERNO UPADANJE IN DOLGOROČNO NAZADOVANJE KMETIJSTVA	25
4.3. DRŽAVNA POMOČ KMETIJSTVU	27
4.3.1. OMEJITEV PRIDELKA	28
4.3.2. PARITETNA CENA S KREDITI ALI DRŽAVNIMI NAKUPI.....	30
4.3.3. SUBVENCIONIRANA RAZLIKA MED CENAMI PROIZVAJALCA IN POTROŠNIKA	31
4.4. OBDAVČENJE »PRESEŽKA« OD ZEMLJE	32
4.5. DOLOČANJE CENE ZEMLJE Z MARGINALNIMI PRODUKTI	33
4.6. NARAVNI VIRI	35
5. POGLED POSTKEYNESIANCEV NA PROBLEM NARVNIH VIROV	36
6. SKLEP	39
7. LITERATURA	40

1. UVOD

Razdelitev je faza gospodarskega procesa, kjer se določajo dohodki raznih družbenih razredov, ki imajo v lasti posamezne produkcijske faktorje. Položaj posameznikov v razdelitvi je odvisen od načina sodelovanja v proizvodnji. V razdelitvi gre za iskanje odgovora na vprašanje, za koga naj se ekonomske dobrine proizvajajo. Gre za razdelitev družbenega produkta na mezde, profite, obresti in rente.

Z vprašanjem razdelitve se je ukvarjalo in se še ukvarja mnogo ekonomskih teoretikov. Svojo teorijo razdelitve so podali že klasiki. Karl Marx je izhajal iz delovne teorije vrednosti in ugotovil, da ima razdelitev v kapitalizmu izkoriščevalski značaj. Meščanski tabor je na Marxove zaključke ostro reagiral in oblikovala se je marginalistična teorija razdelitve, katere glavni utemeljitelj je bil John Bates Clark. Vendar Clarkova teorija razdelitve sloni na nekaterih nerealističnih predpostavkah, ki jih je Marshall do neke mere koregiral. Z vpeljavo krivulje ponudbe in tržnega mehanizma je ovrgel Clarkov koncept fiksne ponudbe in rešil problem prevajanja fizičnih mejnih produktov, ki pri Clarku določajo ceno produkcijskih faktorjev, v denarne zneske. Samuelson je najpomembnejši predstavnik sodobne meščanske ekonomske teorije, ki pomeni sintezo dveh teorij: postmarshallianske mikroanalize in keynesianske makroanalize. Takšno sintezo Samuelson naziva »neoklasična sinteza«. Ko Samuelson govori o razdelitvi, poudarja, da bi popolna konkurenca pripeljala do najboljše rešitve vprašanj kaj, kako in za koga se proizvaja, v primeru ko bi bila razdelitev celotnega produkta etično najboljša.

V okviru teorije razdelitve se je oblikovala tudi teorija rente, ki določa delež celotnega produkta, ki v razdelitvi pripade zemljiškim lastnikom. In ravno teorija rente je predmet proučevanja diplomskega dela. Glede rente kot splošnega pojma obstaja veliko različnih definicij številnih avtorjev. Nekateri od njih pojmujejo rento zelo široko, drugi ožje, so pa tudi taki, ki je ne priznavajo kot posebne kategorije. Namen diplomskega dela je predstaviti nekatere teoretične poglede na teorijo rente in probleme povezane z naravnimi viri.

Diplomsko delo pričenjam s predstavitvijo razvoja teorije rente, ki se začne že v predklasičnem obdobju s Pettyjem in fiziokrati, Quesneyjem in Turgotom. Pomemben delež k razvoju sta prispevala Smith ter predvsem Ricardo, ki se je strinjal z Malthusovo definicijo rente. Nekatere ideje so po klasikih prevzeli tudi vulgarizatorji. Odmeven prispevek na področju razvoja teorije rente pa je dal Marx, saj je prvi pojasnil absolutno rento. Clark je do podrobnosti izdelal teorijo mejne produktivnosti in na njeni podlagi skušal pojasniti razdelitev. Svoj delež sta k razvoju teorije rente prispevala tudi Marshall in Samuelson, vendar pa postkeynesianci gledajo na probleme povezane z naravnimi viri v povsem drugačni luči.

V naslednjih dveh poglavjih, ki sta z vidika diplomskega dela osrednja, bom prikazala glavne značilnosti teorije rente Alfreda Marshalla (2. poglavje) in Paula A. Samuelsona (3. poglavje). Drugo poglavje pričnjam s kratko predstavitvijo Marshallove teorije ravnotežja, ker je le-ta bistveno prinesla k razvoju ekonomske misli in nadaljujem z opisom glavnih značilnosti ponudbe in povpraševanja po produkcijskih faktorjih. Zemlja je produkcijski faktor, ki se zaradi svoje omejene ponudbe loči od ostalih produkcijskih faktorjev. Zato bom skušala pojasniti plodnost zemlje, zakon padajočega donosa, ki deluje v kmetijstvu zelo intenzivno in proizvajalčev presežek, saj te kategorije bistveno vplivajo na oblikovanje rente. Marshall je prenesel princip rente na vse produkcijske faktorje, ki so v kratkem obdobju fiksni in dohodek teh faktorjev imenoval quasi renta.

Predstavitev Samuelsonove teorije rente začenjam s opisom določitve rente na osnovi ponudbe in povpraševanja ter predstavitvijo vzrokov sorazmernega upadanja in dolgoročnega nazadovanja v kmetijstvu. Na ceno zemlje oziroma kmetijskih pridelkov pa lahko vpliva tudi država s svojimi programi in ker igra država tudi danes zelo veliko vlogo v kmetijstvu, sem navedla glavne programe, ki jih opisuje Samuelson. V nadaljevanju tega poglavja pa prikažem na kakšen način in kateri delež pripada renti v razdelitvi na osnovi marginalnih produktov.

V zadnjem poglavju pa sem prikazala pogled postkeynesiancev na naravne vire, ki je bistveno drugačen od pogleda neoklasikov.

2. PREGLED RAZVOJA TEORIJE RENTE

Predhodnik klasične politične ekonomije **William Petty** je rento pojmoval kot ves presežek nad stroški proizvodnje. Med stroške proizvodnje, poleg ostalega, spada tudi vzdrževanje delavca, torej mezda, kar pomeni, da je renta odvisna od mezde. Renta je celoten presežek, ki ostane po odbitku stroškov proizvodnje in sredstev za vzdrževanje proizvajalca. To je prikazal s primerom pridelovanja žita: »Nekdo, ki lastnoročno pridelal na svoji zemlji določeno količino žita, jo porabi nekaj za seme in hrano, nekaj pa jo zamenja za druge dobrine, mu na koncu ostane še neka količina žita in ta ostanek je naravna in prava renta« (Šoškić, 1990, str. 34). Petty govori o renti kot edini originalni obliki presežne vrednosti, saj ni poznal profita, obresti pa je smatral za izvedeno obliko.

Da bi našel denarni izraz rente, Petty postopa na enak način kot pri določanju naravne cene žita in to v odnosu do srebra. Pravi: »Ne glede na to, koliko večje sposobnosti in tveganja bi lahko pridobivanje srebra zahtevalo od pridobivanja žita, zmeraj pridemo do istega rezultata. Naj sto ljudi dela deset let na žitu in isto število, isti čas na srebru. Trdim, da je čisti produkt srebra cena celega čistega produkta žita« (Šoškić, 1990, str. 35). Različnost dela ni bila pomembna, pomemben je bil le delovni čas.

Petty je predstavil osnovne elemente diferencialne rente, kar je po besedah Marxa naredil bolje od Smitha. Petty opisuje diferencialno rento na oddaljenost. To je renta, ki nastane zaradi razlik v oddaljenosti zemljišča od trga. Tako bo neko zemljišče, ki je po kvaliteti enako drugemu, vendar bližje trgu, prineslo večjo rento, imelo pa bo tudi večjo ceno kot v oddaljenih mestih. Poleg tega so pri Pettyju vidni tudi začetki diferencialne rente na plodnost, to je rente, ki nastane zaradi različne plodnosti enakih parcel zemljišč.

Fiziokrat **Francois Quesney** je bil podobnega mnenja kot William Petty, saj je govoril o renti kot edini obliki presežne vrednosti. Presežno vrednost vidi samo v obliki čistega produkta, ki je razlika med celotno vrednostjo ali bruto produktom in produkcijskimi stroški.

Edina panoga, ki daje ta čisti produkt pa je kmetijstvo, saj le v tej panogi lahko pride do povečanja bogastva, dočim v drugih vejah, prihaja samo do spremembe uporabnih vrednosti. Quesney, ki je bil obremenjen s pojmom uporabne vrednosti in naturalnega pojmovanja vrednosti, pač ni videl, da se vrednost ravno tako ustvarja in povečuje v drugih dejavnostih.

Quesneyev čisti produkt, ki si ga prisvajajo lastniki zemljišč, je v bistvu osnovna oblika presežne vrednosti. Obravnava ga kot presežek uporabnih vrednosti, kot povečanje materije. »Tako lahko čisti produkt po Quesneyju nastane samo v kmetijski proizvodnji, kjer na koncu proizvodnega procesa (žetev), dobimo večjo količino uporabnih vrednosti (žito), kot smo jih na začetku vložili (setev)« (Šoškić, 1990, str. 42). Quesneyjeva zasluga je tudi ta, da je implicitno nakazal, da je čisti produkt v bistvu rezultat dela delavcev. V produkcijskih stroških, ki jih je Quesney odšteval od celotne vrednosti, predstavlja poglavitno velikost mezda, ki je določena s količino nujnih življenjskih potrebščin.

Cena zemlje je, po fiziokratu **A. R. Turgotu**, kapitalizirana renta. Obresti je povezoval z rento. Denarni kapital naj bi prinesel vsaj takšen dohodek, kakršnega bi prineslo zemljišče, ki bi se kupilo za ta kapital. Obresti bi morale biti večje od rente, zaradi tveganja kateremu se posojilodajalec izpostavlja, ko posoja svoj denar.

Prvi predstavnik klasične politične ekonomije, **Adam Smith**, je razvil več nasprotujočih si teorij zemljiške rente. V prvi opredelitvi rente se je naslanjal na svojo delovno teorijo vrednosti. Renta je potemtakem odzemanje od produkta delavčevega dela. Lastnik zemlje zahteva del produkta zemlje zase in tako v bistvu odvzema od produkta dela, ki je vloženo v zemljo. Zemljiški lastnik si na podlagi specifičnih družbenih odnosov lahko prilašča del produkta v obliki rente, ki ji lahko po prvi definiciji rente rečemo tudi oblika presežne vrednosti.

»Po drugi definiciji je renta naravna nagrada za izkoriščanje zemlje. Ta definicija je v skladu s Smithovo teorijo produkcijskih stroškov, s katero je na enak način definiral že mezdo in profit« (Norčič, 1994, str. 57). Delo, kapital in zemlja so produkcijski faktorji, ki vsak za svojo uporabo oziroma porabo prinašajo svojemu lastniku dohodek v obliki mezde, profita ali rente, ki jim v skladu s teorijo lahko rečemo produkcijski stroški uporabe posameznega produkcijskega faktorja. Zemljiški posestnik je lastnik zemlje in je kot tak torej upravičen do nekega povračila ali dohodka, ki ga dobi v obliki rente.

Tretja definicija, ki je povsem v nasprotju s prvima dvema, postavlja v ospredje monopol zemljiških lastnikov. Zemlja je od narave dan in omejen produkcijski faktor in je naravni monopol v zasebni lasti zemljiških lastnikov, ki so se pojavili v kapitalistični blagovni produkciji. Vsak, ki vzame zemljo v zakup, mora plačati neko monopolno ceno. Ta cena ali renta je postavljena na podlagi monopola, saj lastnik zemlje ni ničesar vložil vanjo, ampak jo je preprosto dobil od narave.

Omeniti velja še njegovo četrto teorijo rente, ki je pod močnim vplivom fiziokratov, saj govori o renti, ki nastane zaradi sodelovanja narave v proizvodnji, zaradi česar je vrednost poljedelskih proizvodov večja. S to teorijo je zopet negiral delovno teorijo vrednosti.

Smith je opredelil dva dejavnika, ki lahko diferencirata rento. Plodnost zemlje in oddaljenost te zemlje od trga povzročata različne višine rente. Pojma diferencialne rente še ni razvil, ugotovil pa je, da se renta povečuje s povečanjem plodnosti zemlje. Tudi oddaljenost od trgov igra veliko vlogo, saj zemljišče v bližini mesta daje večjo rento kot neko oddaljeno zemljišče; ne glede na plodnost obeh zemljišč. Oddaljenost zemljišča zahteva večje vložke dela za preskrbo trga, zato se zaradi višjih mezd zmanjša renta, vendar pa bo dejavnik oddaljenosti zemljišča od mest oziroma potencialnih trgov imel zaradi vsesplošnega razvoja transportnih sredstev in zvez vse manjši vpliv na rento.

Drugi predstavnik klasične politične ekonomije, **David Ricardo**, je svojo teorijo gradil na delu neznanega ekonomista Jamesa Andersona, ki je spoznal, da renta ne zavisi od absolutne, temveč od relativne plodnosti zemlje. Govoril je tudi o tem, da se cene proizvodov ravnajo po stroških najslabšega zemljišča, pa zato boljša zemljišča prinašajo presežne profite, ki gredo v žep veleposestnika. Ricardo je trdil, da če bi bilo zemlje plodne dovolj potem rente ne bi bilo: »Če bi bilo dobre zemlje več, kot je zahteva pridelovanje hrane za naraščajoče prebivalstvo, ali če bi se mogel kapital neomejeno vlagati v staro zemljo, ne da bi se znižal donos, tedaj bi renta ne mogla nastati, kajti renta izvira redno iz zaposlitve dodatne količine dela s sorazmerno manjšim donosom« (Ricardo, 1962, str. 61).

Ricardo rento izvaja dosledno iz delovne teorije vrednosti in pokaže, da je rezultat delovanja zakona vrednosti. Renta kot dohodek zemljiških lastnikov ni nikakršen dar narave, je del presežne vrednosti in je produkt razdelitve. Bistvo Ricardove teorije rente je

v dejstvu, da se zemljišča odlikujejo z različno plodnostjo. Družba mora obdelovati tudi zemljišča slabše plodnosti, da bi zadovoljila potrebe po hrani. Količina dela, potrebnega za obdelovanje na najslabšem zemljišču (mejnem) pa določa ceno poljedelskih proizvodov. Produkti z nižjimi individualnimi cenami se prodajajo po isti najvišji ceni, ki jo določajo pogoji regulatornega zemljišča. Renta je torej presežek nad stroški, ki jo morajo zakupniki zaradi medsebojne konkurence odstopiti zemljiškemu lastniku.

Ricardo pa ni razložil absolutne rente. Ni namreč poznal razlik, ki izvirajo iz različne organske sestave kapitala in vodijo do različnih tržnih vrednosti v posameznih panogah in do različnih produkcijskih cen. Absolutna renta bi pomenila negacijo delovne teorije vrednosti. Glede diferencialne rente je poudarjal, da je vedno enaka razliki med količino proizvodov, ki se jih z enakim kapitalom proizvede na zemlji različne kakovosti.

Robert Malthus rento opredeljuje kot tisti presežek produkcije, ki ostane po pokritju vseh stroškov, vključno z normalnim profitom. Pojavi se kot posledica različne rodovitnosti zemlje. Kot taka pomeni nek dodaten profit, ki pripada lastnikom plodnejših zemljišč.

Malthus trdi, da v produkciji hrane ni možna prekomerna proizvodnja. Rast prebivalstva preko povečanega povpraševanja in naraščajočih cen povzroča obdelovanje slabših zemljišč in obdelavo prejšnjih ob višjih stroških. Cene proizvodov in rente bodo ob odsotnosti izboljšav zato stalno naraščale. Ricardo se je strinjal s tako definicijo rente, čeprav se je v svojih stališčih drugače opredelil do vprašanja naraščanja rente. Malthus je bil namreč prepričan, da lahko renta narašča iz različnih razlogov: akumulacija kapitala, porast prebivalstva, kmetijske izboljšave, zmanjšanje števila zaposlenih, rast cen kmetijskih proizvodov. Ricardo takega stališča ni sprejel. Edini vzrok naraščanja je videl v povečanih stroških zadnjega zemljišča potrebnega za zahtevano produkcijo hrane.

Malthusovo stališče jasno kaže njegova trditev: »Obdelovanje slabših zemljišč ne more biti vzrok porasta rent. Naraščajoča cena produkta glede na stroške proizvodnje je namreč tista, ki vpliva na naraščanje rente. Tak porast pa potem narekuje obdelovanje slabših zemljišč« (Bonar, 1966, str. 241). Kljub temu Malthus priznava, da je za zagotovitev ustrezne ponudbe treba obdelovati vse slabša zemljišča, zato ni napačno, če se dražjo proizvodnjo upošteva kot enega izmed vzrokov za stalo visoke cene in visoke rente.

Jean C. Sismondi je smatral rento za nedelavni dohodek, ki ga dobijo lastniki zemlje, ker so drugi ostali brez nje. Le-ti so prisiljeni plačevati odškodnino za izkoriščanje zemlje.

Nekatere ideje so po klasikih prevzeli vulgarizatorji in jih po svoje modificirali. Tako **John Stewart Mill** meni, da je renta rezultat monopola privatne lastnine nad zemljo različne kvalitete in oddaljenosti. Renta se pojavi kot različen donos kapitalov, ki se plasirajo v zemljo različne kvalitete in oddaljenosti. Mill rente ne vključuje med produkcijske stroške,

zato tudi ne vpliva na ceno. Renta je zanj manj pomembna kot ostali dohodki. **Jean Baptiste Say** opravičuje rento kot ustrezeni dohodek za podjetniško dejavnost.

Ricardovo teorijo rente je razširil predvsem **Johan Heinrich von Thunen**. Posebej je poudarjal element oddaljenosti zemljišč od tržnega centra države. Pravi, da mora biti cena kmetijskih proizvodov tako visoka, da renta od tistih proizvodov, katerih proizvodnja in transport sta najdražja, vendar katerih proizvodnja je nujna za kritje družbenih potreb, ne pade pod nič. Govoril je tudi o renti monopolnega značaja na zemljišču, ki ima izredno redke kvalitete.

Von Thunen je razložil, da se kapital, delo in tudi zemlja zaposlujejo le do meje, pri kateri je presežek donosa, dobljen s pomočjo zadnje enote zaposlenega proizvodnega faktorja, po vrednosti enak dohodku, ki ga mora plačati enoti tega faktorja.

Posebna zasluga **Karla Marxa** na področju obravnavanja zemljiške rente je opredelitev absolutne zemljiške rente. Zemljiški lastnik, ki ima monopolno moč lastništva nad zemljo, tudi za najslabše zemljišče zahteva rento. To je absolutna renta. Absolutna renta ni odvisna od razlik v plodnosti zemljišč. Vsako zemljišče jo mora dajati lastniku. »V tem primeru podražitev produkta ni vzrok rente, temveč je renta vzrok podražitve« (Marx, 1973, str. 852). Cena kmetijskih proizvodov mora biti torej tako visoka, da pokriva tudi znesek za absolutno rento. Poljedelski proizvodi se prodajajo po vrednosti, ki je višja od produkcijske cene zaradi nižje organske sestave kapitala v kmetijstvu v primerjavi z industrijo. Ker presežna vrednost ostaja v kmetijstvu, se iz razlik med presežno vrednostjo in povprečnim profitom plačuje absolutna renta.

Posamezna zemljišča niso enako produktivna. Kvaliteta zemljišč varira glede na pedološke in klimatske razmere, zato dajejo posamezna zemljišča pri danih metodah obdelovanja zelo različne hektarske donose. Poleg tega pa se zemljišča razlikujejo tudi po lokaciji: zemljišča, ki so locirana v bližini mest, imajo znatne prednosti pred bolj oddaljenimi v višini transportnih stroškov. Te razlike v produktivnosti posameznih zemljišč se pri določeni ceni kmetijskih pridelkov izkažejo kot posebni diferencialni dohodki zemljiških lastnikov, ki jih Marx imenuje diferencialna renta I.

V primeru da povpraševanje po poljedeljskih produktih raste in z njimi tudi cena produktov, pride do dveh možnih posledic. Najprej bodo lastniki zemlje dali v obdelovanje zemljišča, ki do tedaj niso bila v obdelavi. Drugi producenti pa bodo na že obdelovanih zemljiščih skušali povečati produkcijo z dodatnimi naložbami kapitala in delovne sile ter bodo tako intenzivirali produkcijo s strojno obdelavo, z namakanjem in izsuševanjem zemljišč,... V primeru, da bodo ljudje na tak način povečali produktivnost zemljišča, pravi Marx dodatnemu ustvarjenemu dohodku diferencialna renta II.

Najslabše zemljišče, ki se še mora obdelovati, da se zadovolji tržno povpraševanje, da absolutno rento, vse ostale kategorije zemljišč pa ustvarjajo razen absolutne še diferencialne rente, ki so toliko večje, kolikor večja je produktivnost zemljišč.

Vladimir Iljič Lenin meni, da privatna lastnina ni odločujoča pri nastajanju diferencialne rente, kajti ta se pojavlja tudi po nacionalizaciji zemlje in s tem le menja lastnika. Posebej razpravlja o problemu absolutne rente. Trdi, da nacionalizacija odpravi nujnost absolutne rente, vendar možnosti njenega pojavljanja v novih razmerah ne zavrača.

John Bates Clark v svojem delu »The Distribution of Wealth« pravi: »Namen tega dela je pokazati, da je razdelitev družbenega dohodka kontrolirana z naravnim zakonom in da ta zakon, če deluje brez motenj, daje vsakemu proizvodnemu faktorju tisti del bogastva, ki ga je ustvaril ta faktor« (Clark, 1956, str. 157). Razdelitev je skušal pojasniti z mejno produktivnostjo produkcijskih faktorjev.

Clark loči le dva produkcijska faktorja, delo in kapital. Zemljo ima le za obliko kapitalne dobrine, ki ima to posebnost, da se v proizvodnem procesu ne sme uničiti, kar je sicer nujen atribut ostalih kapitalnih dobrin. Pri zemlji gre za naraven kapital, v primeru kapitalnih dobrin pa za umeten kapital. Zemlja in vse ostale kapitalne dobrine dobijo kot dohodek rento, kapital pa obresti oziroma obrestno mero. »Renta je agregat vseh vsot, ki jih dobijo kapitalne dobrine. Obrestna mera pa je frakcija samega sebe, ki jo zasluži permanentni fond kapitala« (Clark, 1956, str. 157). Renta in obrestna mera torej le opisujeta isti dohodek na dva načina.

Osnovo Clarkovega razmišljanja predstavlja Ricardova teorija rente, ki pravi, da v kmetijstvu deluje zakon padajočih donosov. Ponudba zemlje je po naravi dana, zato je povpraševanje tisto, ki določa dohodek zemljiških lastnikov. Clark je Ricardovo teorijo rente prenesel še na ostale produkcijske faktorje.

Alfred Marshall je postavil meščansko teorijo na realnejša tla. Produkcijske faktorje je klasificiral na zemljo, delo, kapital in organizacijo. Zemljo je definiral kot naravno bogastvo.

S klasično predvsem Ricardovo teorijo, se neoklasična teorija še najbolj sklada v pogledu rente. Ricardo je poudaril omejeno ponudbo zemlje in isto poudarja v svoji teoriji tudi Marshall. Renta se določa s sečiščem krivulj ponudbe in povpraševanja in ker je ponudba toga, je povpraševanje tisto, ki v največji meri določa rento. Marshall je pojem rente razširil tudi na ostale faktorje, katerih ponudba je vsaj na kratek rok neelastična in imenoval rento, ki jo dobe ti faktorji, quasi rento.

Tej Ricardovi oziroma Marshallovi teoriji rente ne doda **Paul A. Samuelson** veliko novega. Renta se določi na trgu z mehanizmom ponudbe in povpraševanja. Ponudba zemlje je neelastična, naravno dana, kar trdi že Ricardo. Ta Ricardova teorija je sicer nekoliko posplošena, saj ponudbo zemlje le lahko nekoliko povečamo na primer z izsuševanjem, namakanjem,...

Povpraševanje po zemlji pa je izvedeno povpraševanje iz cen žita in drugih produktov, ki se na tej zemlji pridelajo. V zvezi s tem že Ricardo opozarja na vprašanje: ali je vrednost pridelka odvisna od vrednosti zemlje ali je vrednost zemlje odvisna od vrednosti pridelka. Ricardo pravi, da je pravilna druga trditev, saj je ponudba zemlje neprožna in bo zemlja »delala« za vsako ceno. Samuelson se s tem strinja, vendar dodaja, da se posameznemu podjetju ali panogi, ki uporablja le malo določenega faktorja, zdi, da cena tega faktorja določa ceno proizvoda, saj ta faktor predstavlja za posamezno podjetje proizvodni strošek.

Na probleme povezane z naravnimi viri pa gledajo postkeynesianci v povsem drugačni luči kot neoklasiki. Samuelson meni, da se renta določi na trgu z mehanizmom ponudbe in povpraševanja. Tako izoblikovana ravnotežna cena oziroma renta daje v popolni konkurenci učinkovit odgovor na vprašanje, za koga in tudi kako naj se proizvaja. Obremenitev zemlje z rento je nujna, zato da bi se omejene površine zemlje razporedile za proizvodnjo. Ker si podjetnik prizadeva za kombinacijo najnižjih stroškov, to omogoča racionalno uporabo redkih produkcijskih faktorjev – v tem primeru zemlje.

Postkeynesianci pa so pri tem skeptični. Ukvarjajo se z vprašanjem, ali lahko tržne sile v konkurenčnih okoliščinah zagotavljajo učinkovito in optimalno izkoriščanje naravnih virov. Probleme povezane z naravnimi viri naj bi reševala družba z optimalnim upravljanjem zalog neobnovljivih, toda nujnih virov.

3. TEORIJA RENTE ALFREDA MARSHALLA

S svojo teorijo ravnotežja in proučevanjem sil, ki določajo ponudbo in povpraševanje, je Marshall postavil temelje današnje moderne meščanske teorije. Področje meščanske teorije se je z njegovo teorijo, ki jo je razložil v knjigi *Principles of Economics* 1890. leta, premaknilo od klasične makro-ekonomske problematike vrednosti in razdelitve na mikro-ekonomsko področje obravnavanja tržnih odnosov. Ker je Marshallova teorija ravnotežja bistveno doprinesla nadaljnemu razvoju ekonomske teorije in ker predstavlja osnovo za njegovo teorijo razdelitve, jo bom na kratko opisala.

3.1. TEORIJA RAVNOTEŽJA

Sila, ki deluje izza povpraševanja po neki dobrini, je mejna koristnost. To je koristnost, ki jo nakupovalec pripisuje zadnji enoti te dobrine. »Koristnost je v korelaciji s potrebo ali

željo. Potrebe se ne morejo meriti neposredno, temveč le posredno preko zunanjih pojavov, s katerimi se izražajo. Za tiste primere, ki so važni za ekonomiko, se je mera našla v ceni, ki jo je nekdo pripravljen plačati za zadovoljitev svoje potrebe« (Marshall, 1966, str. 78). Ta cena se imenuje cena povpraševanja.

Krivulja povpraševanja prikazuje funkcionalen odnos med količinami neke dobrine in cenami, ki jih je nekdo pripravljen za te količine plačati. Ker je cena povpraševanja tem manjša, čim večja je količina dobrine, je ta krivulja padajoča. Tržno povpraševanje se kot vsota individualnih povpraševanj poveča ali zmanjša v skladu s povečanjem ali zmanjšanjem dohodka, spremenjenimi okusi in potrebami.

Marshall je uvidel, da takšna psihološka kategorija, kot je koristnost, ni merljiva. »Cena je mera za mejno koristnost neke dobrine le za vsakega kupca posebej, ne moremo pa govoriti o ceni kot merilcu splošne mejne koristnosti, ker so želje in okoliščine različnih ljudi različne« (Marshall, 1966, str. 84).

Sila, ki deluje izza ponudbe, so proizvodni stroški. Marshall pojmuje realne proizvodne stroške kot napore in čakanja, ki so potrebni za določeno proizvodnjo. Analogno s ceno povpraševanja je definirana tudi cena ponudbe za posameznega proizvajalca. To je cena, ki aktivira napor, ki je potreben za proizvodnjo dane količine blaga. »Stroški proizvodnje so cena, ki se mora plačati, da bi se dobila zadostna ponudba naporov in čakanja, ki je potrebno za proizvodnjo. Stroški proizvodnje so z drugimi besedami cena ponudbe« (Marshall, 1966, str. 282-283).

Krivulja ponudbe, ki kaže funkcionalen odnos med ponujenimi količinami neke dobrine in njenimi cenami, je določena z mejnimi stroški, ki predstavljajo stroške vsake dodatne proizvodne enote neke dobrine. Vsak producent ocenjuje, kakšno ceno lahko doseže na trgu z določeno količino ponujenega blaga.

Krivulje ponudbe imajo lahko različne oblike, ponavadi pa so zaradi naraščajočih mejnih stroškov rastoče. Agregatna ponudba neke dobrine je seštevek vseh individualnih krivulj.

Ponudba in povpraševanje se srečata na trgu, s čemer se prične proces vzpostavljanja ravnotežja. V primeru, da je pri neki proizvedeni količini cena povpraševanja večja od cene ponudbe, začne delovati sila, ki povečuje količino, namenjeno za prodajo. Če pa je cena povpraševanja manjša od cene ponudbe, se prodajalcem ne splača dati na trg dobrine v taki količini. Delovati začne sila, ki zmanjša količino, namenjeno za prodajo. Ko je cena povpraševanja enaka ceni ponudbe se oblikuje ravnotežje. V pogojih dinamike stalno nastajajo spremembe, ponudba in povpraševanje vzajemno vplivata drug na drugega. Glede elastičnosti prilagajanja ponudbe je Marshall opredelil tri časovna obdobja: kratki, srednji in dolgi rok.

3.2. TEORIJA RAZDELITVE

Teorija razdelitve je logično nadaljevanje teorije ravnotežja. Dohodki posameznih družbenih razredov, ki posedujejo produkcijske faktorje, niso nič drugega kot cena teh faktorjev, ki se oblikuje pod vplivom delovanja ponudbe in povpraševanja.

Povpraševanje po produkcijskih faktorjih nastane zaradi povpraševanja po končnih dobrinah. »V primeru kateregakoli produkcijskega faktorja, naj bo to človek ali materialni faktor, povpraševanje po njem izhaja iz povpraševanja po tistih stvareh, ki se proizvajajo s pomočjo tega faktorja« (Marshall, 1966, str. 479). Če ne bi bilo povpraševanja po dobrinah, ki se s temi faktorji proizvajajo, ne bi nihče proizvajal in zato tudi ne bi bilo povpraševanja po produkcijskih faktorjih. Povpraševanje po surovinah in drugih proizvodnih sredstvih je torej posredno in izhaja iz direktnega povpraševanja po potrošniških proizvodih.

Vsak produkcijski faktor je podrejen zakonu padajočih donosov. Če se uporablja večja količina nekega faktorja v kombinaciji z ostalimi nespremenljivimi faktorji, je pri ostalih nespremenjenih pogojih njegov fizični donos vedno manjši.

Vsak produkcijski faktor se uporablja v odvisnosti od produktivnosti in stroškov, ki so v zvezi z njegovo zaposlitvijo tako, da se doseže največji donos pri najnižjih stroških. To se doseže pri tistem obsegu uporabe posameznega faktorja, pri katerem so »...njegovi stroški podproporcionalni dodatnemu neto produktu¹, ki je rezultat njegove uporabe« (Marshall, 1966, str. 427). Dokler nek produkcijski faktor prinaša večji mejni produkt, kot je cena, ki jo mora podjetnik plačati za uporabo tega faktorja, ima z dodatnim zaposlovanjem tega faktorja vse večji celotni neto doprinos. Po drugi strani pa z dodatnim zaposlovanjem nekega faktorja pri ostalih konstantnih faktorjih, njegov mejni produkt stalno pada. Če bi podjetnik zaposlil tako količino nekega produkcijskega faktorja, da bi bil njegov mejni produkt zaradi delovanja zakona padajočih donosov manjši od cene, ki jo mora plačati zanj, bi imel z vsakim dodatnim zaposlovanjem tega faktorja čez to mejo vedno večjo izgubo. Podjetnik si prizadeva zaposliti vsak produkcijski faktor do tiste meje, kjer je njegov neto produkt enak ceni, ki jo mora plačati zanj.

Za proizvodnjo neke dobrine se lahko uporablja različne kombinacije produkcijskih faktorjev. Lahko se proizvaja z bolj specializiranim in manj specializiranim delom, z več stroji in manj dela in obratno. Vsak podjetnik bolj uporablja tisti faktor, ki prinaša večji mejni produkt na enoto stroškov njegove zaposlitve. Zaradi prej ali slej padajočih donosov

¹ Marshall uporablja izraz neto produktivnost kot produktivnost, katere rezultat je nek celotni proizvod, ki so mu odšteti vsi stroški v zvezi z njegovo proizvodnjo (torej neto proizvod oziroma produkt). Zato se tudi Marshallova izraza mejna neto produktivnost in mejni neto produkt ujemata z našima: mejna produktivnost in mejni produkt.

se ta »neto prednost« zmanjšuje, »neto prednost« drugega sodelujočega faktorja pa se v skladu s tem relativno povečuje. Obstaja pa meja, na kateri bosta oba faktorja indiferentno uporabljena. »... na tej meji je neto efikasnost v dodajanju denarne vrednosti celotnemu proizvodu kateregakoli faktorja proporcionalna s stroški njegove uporabe« (Marshall, 1966, str. 335-336). To se imenuje princip substitucije, ker podjetnik z namenom doseganja najnižjih proizvodnih stroškov pri največjem možnem proizvodu zamenjuje produkcijske faktorje v skladu z njihovimi cenami in produktivnostjo. Če deluje v skladu s tem principom, je vsota cen, ki jih plačuje za tiste faktorje, ki jih uporablja, po pravilu manjša od vsote cen, ki bi jo moral plačati za katerokoli drugo garnituro faktorjev, ki bi lahko nadomestila prvo.

Med produkcijskimi faktorji vlada torej dvoje vrst odnosov. Po eni strani si konkurirajo za zaposlitev: katerikoli, ki je bolj produktiven v sorazmerju s svojo ceno kot ostali, ima tendenco, da jih zamenja in tako omeji njihovo ceno povpraševanja. Po drugi strani pa produkcijski faktorji sodelujejo v proizvodnji in drug drugemu ustvarjajo možnost za zaposlitev.

Pri dani ponudbi se produkcijski faktorji selijo iz zaposlitve v zaposlitev v skladu s principom substitucije, dokler se v pogojih popolne konkurence ne doseže za vsak faktor enaka mejna produktivnost v katerikoli zaposlitvi.

Posamezna povpraševanja po nekem produkcijskem faktorju, ki izhajajo iz povpraševanja po končnih proizvodih, si med seboj konkurirajo in so si »med seboj relativno rivalna ali konkurenčna. V odnosu s ponudbo faktorja pa sodelujejo povpraševanja med seboj tako, da sestavljajo celotno povpraševanje, ki izčrpa povpraševanje na isti način, kot so parcialna povpraševanja vseh različnih družbenih razredov po končni dobrini agregatna ali sestavljena v celotno povpraševanje po tej dobrini« (Marshall, 1966, str. 321).

Sile, ki določajo ponudbo produkcijskih faktorjev, so sile, ki določajo ponudbo katerekoli dobrine. To so mejni stroški njene proizvodnje. Produkcijski faktor zemlja je pri tem izjema, saj je njena ponudba omejena in je s to površino tudi določena.

Renta kot cena zemlje je določena s sečiščem krivulj njene ponudbe in povpraševanja. Marshall je torej tudi za zemljo uporabil isti princip določanja dohodka preko delovanja sil izza ponudbe in povpraševanja kot za vse ostale produkcijske faktorje, vendar pa ima produkcijski faktor zemlja kar nekaj posebnosti, ki pa jih bom podrobneje opisala v nadaljevanju teksta.

3.3. PLODNOST ZEMLJE IN ZAKON PADAJOČEGA DONOSA

Glavna lastnost zemlje je njena fiksna ponudba; površina zemlje je dana in človek na to ne more vplivati. Nespremenljive so tudi količine posameznih enot zemlje, ki imajo specifične lastnosti: nekateri deli zemlje so bogati z rudami, drugi z vodovjem, tretji vsebujejo zelo rodovitno zemljo za gojenje kmetijskih pridelkov, spet naslednji pa so povsem nezanimivi za potrošnike, na primer puščava.

Zemlja potrebuje posebne mehanske in kemijske lastnosti, da lahko na njej uspeva rastlinje. Zemlja mora biti dovolj mehka za rast rastlin, na drugi strani pa mora vsebovati anorganske snovi za hrano. Človek lahko dodaja prsti samo tiste snovi, ki so zemljišču potrebne (na primer umetna gnojila) in tako z malo truda spremeni neplodna tla v plodna. Tako lahko doseže, da vsaka zemlja da bogato žetev. Marshall pravi, da so se brezplačni darovi narave, ki jih Ricardo smatra za neločljive in neuničljive, z leti zelo spremenili; deloma so se osiromašili in deloma obogatili.

Marshall loči naravne in umetne lastnosti zemlje. Naravne lastnosti so tiste, ki jih izoblikuje narava sama (zrak, dež, svetloba, veter), umetne pa so tiste, ki so posledica človekovega dela in truda. Plodnost nekaterih zemljišč se lahko v večji meri pripiše naravnim lastnostim (Marshall navaja primer zemlje, na kateri raste hrast), a plodnost drugih se v večji meri pripiše umetnim lastnostim (Marshall navaja zemljo, na kateri se pridelava sadje, zelenjava). »Dokler je bila narava pripuščena sama sebi, je izbirala tiste vrste, ki so najmočnejše, človek pa izbere tisto, ki ga najhitreje oskrbuje z največjimi količinami njemu potrebnih snovi« (Marshall, 1987, str. 108).

V vsakem primeru se bo ekstra donos od dodatnega kapitala in dela, prej ali slej začel zmanjševati. Človek dela do tiste točke, dokler se dodatni donos pridobljen z dodatnimi vloženimi enotami dela in kapitala, ne zmanjša toliko, da se mu ne izplača, da jih še naprej uporablja. Donos se meri s količino proizvoda in ne njegovo vrednostjo.

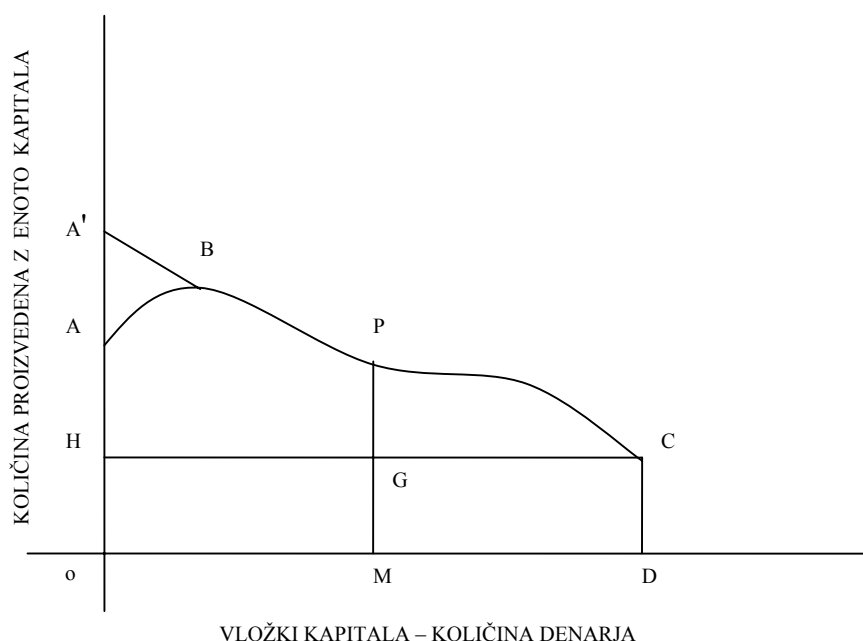
Kot sem že omenila ima ponudba zemlje svojo posebnost, ker je v nasprotju z ostalimi produkcijskimi faktorji naravno omejena. Zemlja nima niti stroškov proizvodnje, niti cene ponudbe, po kateri bi se lahko proizvajala.

Zaradi omejenosti razpoložljive količine zemlje je delovanje zakona pojemaajočih donosov v poljedelstvu zelo intenzivno. Donosi, ki lahko zaradi dodatnega vlaganja kapitala in dela v zemljo najprej rastejo, se prej ali slej obrnejo navzdol, ker kapital in delo nimata več dovolj potrebne količine zemlje za sodelovanje v proizvodnji. Če je zemlja slabo obdelana, bodo dodatne enote dela in kapitala vložene v zemljo, prinašale vse večji donos, dokler da se doseže neka maksimalna točka, po kateri se bo donos začel zmanjševati.

Marshall pravi: »Ob predpostavki, da ne pride do sprememb v načinu delovanja, se prej ali slej doseže točka po kateri bodo vse naslednje enote dela in kapitala, ki so vložene v zemljo, dajale manjši donos kot predhodne« (Marshall, 1987, str. 113). Pri tem dodaja, da je bolje, če govorimo samo o dodatnih enotah kapitala, ne glede na to če gre za kmeta, ki je lastnik zemlje in dela sam, ali pa kmet ne dela sam, saj v slednjem primeru mora kmet plačati delavca z denarjem.

Marshall povzame po Ricardu pojma mejna enota in mejni donos. Za enoto kapitala, ki komaj nagraduje kmetovalca, pravi, da je mejna enota, to je enota, ki komaj pokriva stroške, daje običajen dohodek od kapitala in dela, ne da pa presežka. Donos, ki ga pa daje ta mejna enota, se imenuje mejni donos.

Slika 1: Prikaz krivulje padajočega donosa in razdelitev celotnega proizvoda

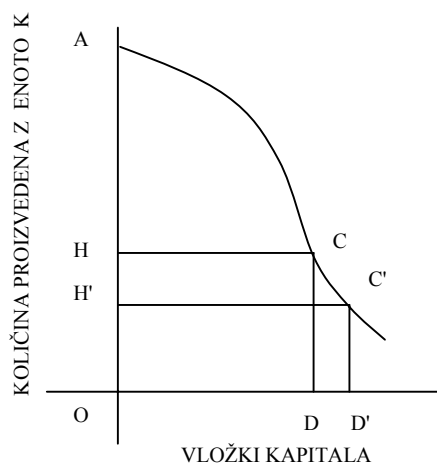
Vir: Marshall, 1987, str. 114.

Površina ODCPA na sliki 1 predstavlja skupno količino proizvedenega proizvoda na nekem zemljišču. Od tega pa površina ODCH predstavlja del skupne količine proizvoda, ki je potrebna, da nagradi kmeta in da pokrije stroške proizvodnje, ostanek AHGCP pa označuje presežek proizvodnje. Ricardo je trdil, da je na neki davno poseljeni deželi nemogoče odkriti, kakšno je bilo stanje zemlje preden je bila prvič obdelana. Tako predpostavlja, da so donosi prvih enot dela in kapitala običajno največji, kar je na sliki 1 prikazano z A', vendar takoj začne delovati zakon padajočega donosa. Omenjeni presežek proizvodnje še ni renta, lahko pa postane renta, ki jo lastnik zemlje zahteva od zakupnika, ki koristi zemljo.

Elastičnost donosa narave na kapital in delo je odvisna od vrste tal in kultur, ki jih sadimo. Marshall trdi, da je največje potrebno vloženo človekovo delo v primeru gozda, manjše pri pašniku in najmanjše v primeru njive, zato je stopnja padanja donosa največja pri gozdovih, potem pašnikih in najmanjša pri njivah.

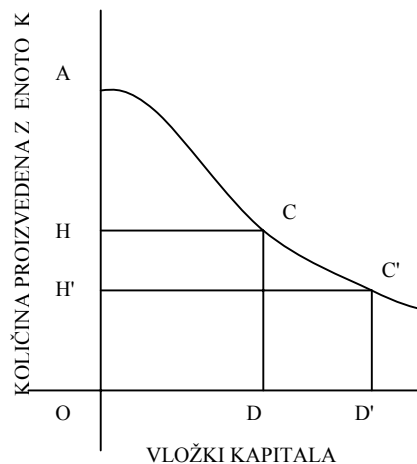
Marshall podaja tri primere. V prvem primeru je zemljišče pašnik, ki ga izsušujemo. To zemljišče lahko daje donos, ki je velik v primerjavi z malimi vložki dela in kapitala, ampak donos je hitro padajoč pri naslednjih vlaganjih. Ta primer je prikazan na sliki 2. V drugem primeru je zemljišče slab pašnik in bo dajal bolj ali manj obilne donose na veliko količino vloženega dela in kapitala. Donosi od prvih vložkov dela in kapitala niso zelo visoki, ampak se počasi zmanjšujejo. Primer je prikazan na sliki 3. Tretja zemlja je močvirnata, nedostopna, prevladuje bolezen. V takih slučajih so donosi od dela in kapitala na začetku majhni, vendar se povečujejo z izsuševanjem in kasneje spet padejo. Ta primer pa je prikazan na sliki 4.

Slika 2 :Prikaz krivulje padajočega donosa za pašnik, ki ga izsušujemo

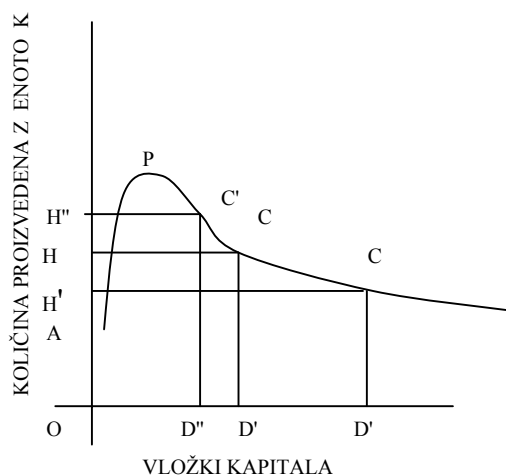
Vir: Marshall, 1987, str. 115.

Slika 3: Prikaz krivulje padajočega donosa za slab pašnik

Vir: Marshall, 1987, str. 115.

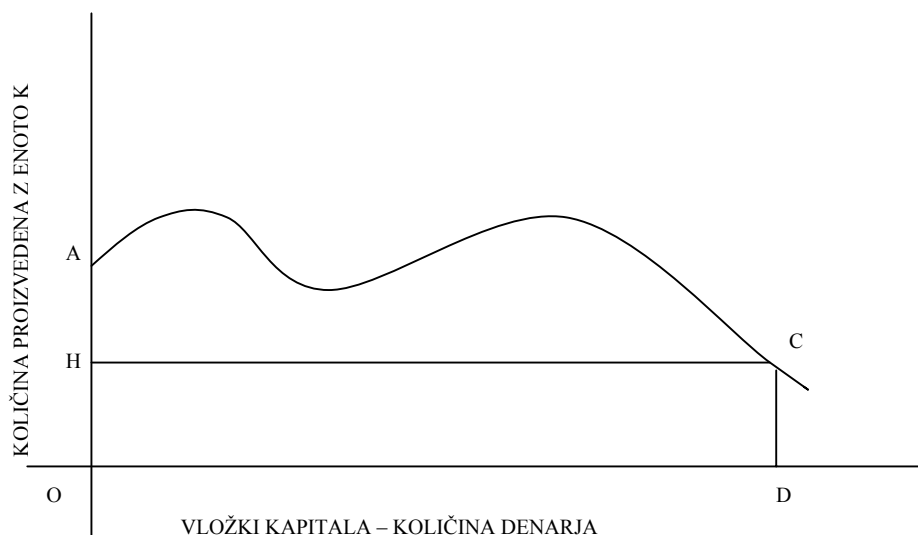
Slika 4: Prikaz krivulje padajočega donosa za močvirje

Vir: Marshall, 1987, str. 115.

Kljub temu, da donosi na nekem zemljišču padajo, ni nujno da bo vedno tako. Marshall meni, da z dodatnimi vlaganji donosnost spet lahko začne rasti. Gre predvsem za to, da lahko pride do boljših metod obdelovanja in kot posledica tega donos nekaj časa spet lahko raste, vendar bo po določeni točki začel zopet padati. To se jasno vidi iz slike 5. V tem primeru proizvajalčevemu presežku pripada površina ACH .

Slika 5: Primer krivulje padajočega donosa

Vir: Marshall, 1987, str. 116.

Marshall meni, da ni absolutne mere plodnosti, relativna plodnost dveh polj pa je odvisna od okoliščin. Ampak to samo v primeru, da obstaja povpraševanje po teh proizvodih. V

primeru, da imamo dva neobdelana polja ali tudi ko sta oba polja enako obdelana in daje eno polje več produkta kot drugo, se smatra, da je tisto, ki daje večjo količino proizvoda, plodnejše.

Plodnost torej ni absolutna, ampak je relativna tudi glede na kraj in čas. Plodnost zemlje se lahko izkaže s tem, da ta zemlja daje velik donos nekih kmetijskih proizvodov, vendar skupna količina teh proizvodov, ki jih proizvedejo vse kmetije na tem področju ni velika. Na nekem drugem področju pa, če neka kmetija proizvede isto količino istih kmetijskih proizvodov, vendar pa je tam obilje teh kmetijskih proizvodov, se ta zemlja ne bo smatrala za plodno, saj na tem področju primanjkuje nekih drugih proizvodov.

Marshall trdi, da Ricardova formulacija zakona o padajočem donosu ni bila natančna, vendar meni, da gre zgolj za nepazljivo pisanje. Ta nepravilna dejstva, ki jih je Ricardo napisal, pa niso imela pretirane pomembnosti za obdobje, v katerem je on deloval. Ricardo ni mogel predvideti niz novih izumov, ki bodo s pomočjo svobodne trgovine spremenili angleško kmetijstvo. Ricardo je trdil, da se najprej obdela najboljše zemljišče, z naraščanjem prebivalstva pa se potem obdeluje vse slabša zemljišča, kot da obstaja neko absolutno pravilo plodnosti.

Marshall omenja tudi razliko med donosom zemljišča in donosom nekega naravnega vira, na primer rudnika. Donos od kmetijstva so prihodki, ki se vsako leto ponavljajo; kmet vsako leto seje in pridela določeno količino produkta. V primeru rudnika pa je njegov proizvod samo odvzemanje njegovega nakopičenega bogastva. Proizvod polja je nekaj drugega, ker polje zadržuje plodnost, proizvod rudnika pa je del njega samega. Rudnik je kot neko skladišče narave. Rudniška renta je sestavljena iz zakupnine, ki jo plača zakupnik lastniku za izkoriščanje rudnika in se določi sorazmerno odjemu iz skladišča narave.

3.4. PROIZVAJALČEV PRESEŽEK

Celoten prihodek od zemljišča bi imel lastnosti monopolne rente, če bi bila vsa zemljišča enako plodna in bi bila vsa v lasti ljudi. Vendar tega za zemljo ne moremo trditi. V primeru, da pa se lastniki zemlje združijo, ne glede na to ali imajo v lasti plodno ali neplodno zemljo in omejijo proizvodnjo, bi se cene dvignile. Te cene se imenujejo monopolne cene, dohodek lastnikov pa monopolni dohodek. Ampak to ne bi bila prava renta. Ker pa obstaja prosti trg, so prihodki od zemlje rente. Če bi bilo zemljišč približno enake plodnosti več, kot bi bilo potrebno, bi prav vsak lahko imel v lasti toliko zemlje, da bi lahko vanjo vložil ves svoj kapital. V tem primeru pa zemlja ne bi mogla dati rente.

Marshall to prikazuje z dejstvom, da voda, ki je v izobilju, čeprav je nujno potrebna za življenje, nima tržne vrednosti. Vsak lahko brez napora pride do toliko enot vode, kjer so mu vse nadaljne nekoristne. V primeru, da pa je začne primanjkovati, tisti ki jo imajo v

lasti, zahtevajo nadomestilo za vsako enoto, ki jo dajo drugim. Bolj ko je neko področje naseljeno s prebivalstvom, več bo primerov, ko se bodo taka nadomestila zahtevala. Seveda se tu predpostavlja, da se ne kopljejo novi vodnjaki. Na koncu bi vsak lastnik vodnjaka lahko našel v njem trajen vir dohodka.

Na podoben način zemlja v neki novo naseljeni deželi postopoma začne postajati redka in s tem pridobiva vrednost. Ko je zemlje še dovolj na razpolago, lahko vsak, ki se želi ukvarjati s kmetovanjem, to tudi stori in pri tem mu ni potrebno plačati za zemljo. Ko pa se s kmetovanjem začne ukvarjati vse več ljudi, zemlja postaja vedno bolj redka dobrina na podoben način kot v zgornjem primeru voda. Tisti srečneži, ki imajo v lasti zemljo, lahko v njej najdejo zanesljiv dohodek. Prvi prebivalec običajno pričakuje, da bo njegova nagrada manjša, kot pa so bili stroški in delo, vendar del nagrade pričakuje od vrednosti same zemlje, ki jo bo lahko v prihodnosti prodal. Poleg tega vrednost zemlje stalno raste tudi s širjenjem tržišč, na katerih se to blago prodaja.

Ljudje se neradi srečujejo s travmami začetnega kmetovanja, zato pričakujejo več zaslužka, kot bi ga bili zaslužili doma. Pričakujejo dohodek in poleg tega tudi pokrite stroške, ki jih imajo s prodajo kmetijskih proizvodov ter na koncu tudi denar od prodaje lastniških papirjev od posestva. Zemlja je naseljena do tiste meje, do katere še daje primeren dobiček, ne daje pa nikakršnega presežka za rento. To je le v primeru, da lastnik sam obdeluje zemljo. Ko pa je potrebno za zemljo plačati, se naseljevanje širi le do tiste meje, ko obstaja tudi presežek za rento.

»Zemljiška renta je ena od glavnih značilnosti naravne posledice splošne teorije ponudbe in povpraševanja« (Marshall, 1987, str. 381). Tako na vprašanje kaj je zemljiška renta, odgovarja Alfred Marshall in k temu dodaja, da na eni strani obstaja prava renta, na drugi strani pa so si nekateri prisvojili brezplačne darove narave.

Dohodke od zemlje Marshall deli na dva dela in sicer na dohodke, ki se pripisujejo naravnim lastnostim zemlje in dohodke, ki se tvorijo s stalnim izboljševanjem tal. Zemlja ima naravne lastnosti na katere lastnik ne more vplivati. Ne glede na to, kakšen vložek bo človek dal v zemljo, ne more vplivati na zrak, toploto, svetlobo, dež. Na drugi strani pa lahko človek vpliva na kemijske in mehanske lastnosti tal, od katerih je tudi odvisna plodnost. Vendar je potrebno upoštevati, da se lahko prihodki ob določeni količini dela in kapitala povečujejo, ampak se bodo začeli zmanjševati, ko bo zemlja že dobro obdelana. Obdelovalec nadaljuje z vlaganji dodatnih enot dela in kapitala v zemljo, dokler ne pride do točke, kjer je donos tako velik, da samo pokrije njegove izdatke in ga nagradi za trud. Presežek bruto proizvodnje nad to količino je proizvajalčev presežek, ki pomeni dohodek od stalnih sredstev (quasi renta) in dohodek, ki ga lahko pripišemo prvotnim, naravnim lastnostim tal.

Proizvajalčev presežek je neka potrebna nagrada, da se kapital vsako leto sploh vlaga v zemljo. Marshall meni, da je ta presežek odvisen od plodnosti zemlje in sorazmerne vrednosti stvari, ki jih obdelovalec mora prodati in stvari, ki jih mora kupovati. Plodnosti zemlje se ne da natančno izmeriti, ker je odvisna od vrste semena in intenzivnosti obdelovanja. Cene po katerih obdelovalec kupuje stvari, ki jih potrebuje in prodaja kmetijske proizvode, je odvisna od industrijskega okoliša. Zaradi sprememb okolja se spreminja vrednost različnih proizvodov in kot posledica tega tudi vrednost zemlje.

Enako močni vzrok neenakosti proizvajalčevega donosa je neenak položaj zemljišč v primerjavi z najboljšim zemljiščem in tudi neenakost absolutne proizvodnje. Marshall trdi, da v Angliji ni problem prevoza kmetijskih produktov, poleg tega jih lahko kmet proda za isto ceno, ne glede na katerem koncu dežele se nahaja. Kot posledico tega dajejo angleški ekonomisti med vzroki, ki določajo vrednost kmetijskih zemljišč, na prvo mesto plodnost, položaj zemljišča pa nima večjega pomena. Marshall poudarja, da ne velja to povsod, na primer v Ameriki, kjer je težak dostop do tržišča, se smatra položaj zemljišča enako pomemben kot plodnost.²

K vrednosti zemljišča torej prispevata človekovo delo in darežljivost narave. Del vrednosti zemljišča pa poleg tega prispeva tudi glavna cesta in druga izboljšanja za splošne potrebe zemlje, ki nimajo posebnega pomena za njeno kmetijsko sposobnost, vendar pa povečujejo njeno ceno.

Povečanje vrednosti kmetijske proizvodnje, povečuje vrednost neplodne v primerjavi s plodno zemljo. Nekdo lahko pričakuje večji bodoči dohodek od vlaganja v neplodno zemljo pri sedanjih cenah kot pa od vlaganja v plodno zemljo. Realna vrednost proizvajalčevega presežka, njegova vrednost merjena s splošno kupno močjo, bo rasla sorazmerno vrednosti merjeni v kmetijskih proizvodih. Povečanje vrednosti kmetijskih proizvodov je vzrok dvostranskemu povečanju vrednosti proizvajalčevega presežka (na trgu je večja količina proizvodov, povečana kupna moč povzroči dvig cene).

Zgornje trditve je prvi podal Ricardo. Trdil je, da tisti darovi narave katerih ponudba je praktično neomejena in so enako plodni in dostopni, ne dajo nobenega presežka. Ricardo je trdil in tudi dokazal, da bi boljši način obdelovanja na vseh vrstah tal (kar je na nek način enako kot, če bi se povečala naravna plodnost zemlje), zmanjšal skupni realni presežek pridobljen od zemlje, ki oskrbuje določeno prebivalstvo s kmetijskimi proizvodi. V primeru, da pa bi se izboljšanja izvedla na najplodnejšem zemljišču, bi to izboljšanje lahko povečalo skupen presežek, če pa bi ta izboljšanja delovala na zemljo slabše vrste, bi se presežek zelo zmanjšal.

² Gre za čas okoli leta 1890, ko je Marshall napisal *Principles of Economics*.

Izboljšanje načina obdelovanja tal v Angliji, bi povečalo skupni presežek od zemljišč v tej deželi. Količina kmetijskih proizvodov bi se povečala, a njihova cena se ne bi bistveno zmanjšala. Cena pa se ne bi znižala samo v primeru, če se ne bi podobne izboljšave izvedle tudi v državah iz katerih Anglija uvaža kmetijske proizvode oziroma če bi se izboljšave izvede, a se pri tem ne bi izboljšale tudi prometne poti, tako to blago ne bi moglo priti v Anglijo.

Proizvajalčev presežek pripada lastniku zemlje, v primeru da le-ta sam obdeluje zemljo, če pa zemlje ne obdeluje sam, pripada njemu in njegovemu zakupniku. Marshall smatra, da lastnik in zakupnik oblikujeta podjetje, ki se ukvarja z obdelovanjem zemlje, ne glede na to kakšna je razdelitev presežka od zemlje, ki jo določita na osnovi njunega dogovora o stroških pri obdelovanju zemlje in pridelkih.

Lastnik zemlje obdeluje in opravlja izboljšanja na zemlji, ki se počasi ustvarjajo in ki se potem tudi počasi izčrpavajo. Le-ta zato zahteva od svojega zakupnika proizvajalčev presežek po odbitku nadomestila za vložen kapital zakupnika in njegovega normalnega profita. Gre seveda za tisti presežek, ki ga tako obdelana zemlja da v tistem letu, ko so cene in žetev normalne. Tako zakupnik izgublja v letih, ko je slaba letina in dobiva v letih, ko je dobra letina. Pri tem Marshall predpostavlja, da je zakupnik normalno sposoben in podjeten. Če je zakupnik nadpovprečno sposoben, bo imel koristi, če pa je zakupnik podpovprečno sposoben, bo imel izgubo in ker se mu delo na zemlji ne bo izplačalo, jo bo prej ali slej zapustil. Ne glede na to kakšni so stroški vzgoje kmetijskih proizvodov, lastnik zemlje prejme naravno rento.

3.5. QUASI RENTA

Marshall je prenesel princip rente na vse produkcijske faktorje z omejeno ponudbo. Tak dohodek je za razliko od rente, ki je dohodek zemlje, imenoval quasi rento. »Katerikoli stroj lahko nudi dohodek, ki ima naravno rente in ki se včasih tako tudi imenuje, čeprav ga je na splošno bolje imenovati quasi renta« (Marshall, 1987, str. 62-63).

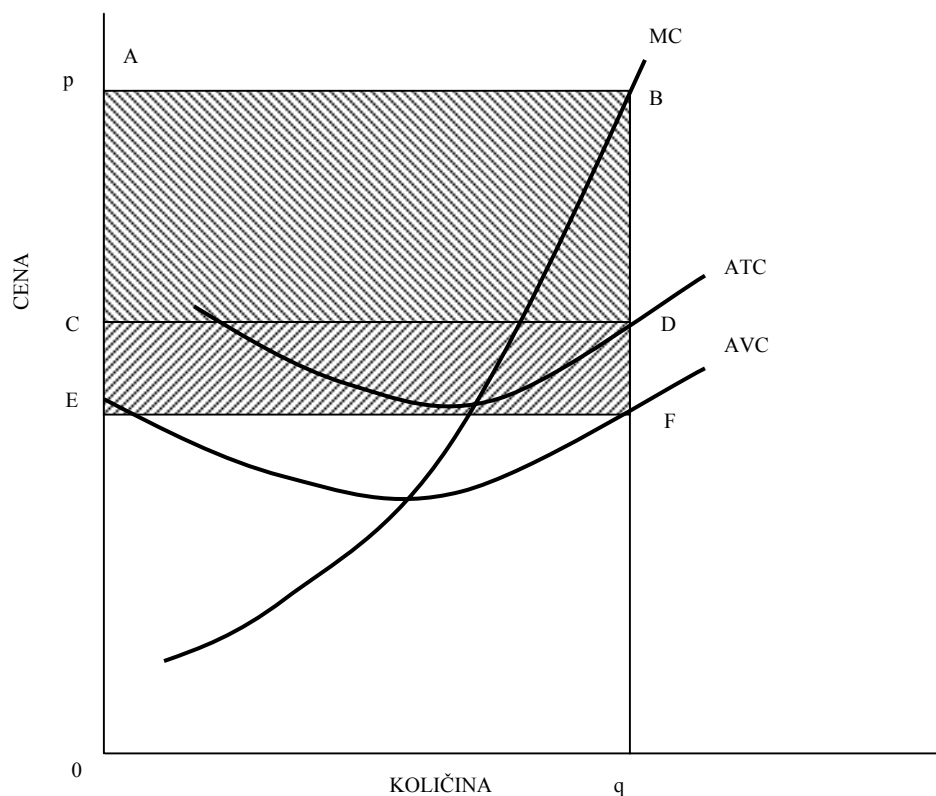
»Marshall je quasi rento kot element dohodka v kratkem razdobju determiniral tako, kot je Ricardova zemljiška renta v dolgem razdobju« (Norčič, 1990, str.184). Ricardo trdi, da je ponudba najrodovitnejše zemlje dana in zato ceno te zemlje določa povpraševanje. »Renta se plačuje za uživanje zemlje samo zaradi tega, ker zemlja ni neomejena po količini in enaka po kakovosti in ker morajo zaradi naraščanja prebivalstva pritegovati v obdelovanje zemljo slabše kakovosti in manj ugodne lege« (Ricardo, 1962, str. 56).

Kadar začnejo ljudje obdelovati zemljo drugorazredne rodovitnosti, se na prvorazredni zemlji takoj pojavi renta. Njena višina je odvisna od razlike v kakovosti med tema dvema zemljama. Vsako naraščanje prebivalstva, ki prisili deželo, da poseže po zemlji slabše

kakovosti, da si lahko priskrbi več živeža, bo povzročilo porast rente na vsej boljši zemlji. V primeru, da bi bilo dobre zemlje več, kot jo zahteva pridobivanje hrane za naraščajoče prebivalstvo, ali če bi se mogel kapital neomejeno vlagati v staro zemljo, ne da bi se znižal donos, takrat renta ne bi mogla nastati, kajti renta izvira vedno iz zaposlitve dodatne količine dela s sorazmerno manjšim donosom.

Marshall podobno trdi za vse produkcijske faktorje, ki so v kratkem razdobju fiksni. V tem obdobju fiksni stroški ne vplivajo na prodajno ceno. Cena je odvisna od mejnih stroškov. Ti mejni stroški pa se prilagajajo povpraševanju po tem produkcijskem faktorju. »Quasi renta je enaka presežku, ki je razlika med variabilnimi stroški na enoto proizvoda in prodajno ceno« (Norčič, 1990, str. 185). Na sliki 6 je quasi renta prikazana z osenčeno površino in predstavlja pravokotnik ABEF. Pravokotnik EFOq pa predstavlja variabilne stroške na enoto pomnožene s količino proizvodov.

Slika 6: Prikaz quasi rente

Vir: Blaug, 1985, str. 375.

Quasi renta se lahko pojavi kot element dohodka v mezdi, ki se rezultira iz redkih naravnih lastnosti in redkih naravnih nadarjenosti. Lahko se pojavi tudi kot element posebno visokih zaslužkov uspešnih podjetnikov. Vendar na dolgi rok te razlike izginejo in se vzpostavijo normalne mezde in podjetniški zaslužki.

Quasi renta se lahko pojavi na kratek rok tudi kot dohodek obstoječih kapitalnih dobrin, ki so nastale s preteklo proizvodnjo in investicijami, nove investicije pa dobijo dohodek kot obrestno mero. Ker že investiran kapital v določene kapitalne dobrine predstavlja fiksen strošek, bo ostal zaposlen ne glede na dohodek, dokler se z uporabo ne deprecira. Quasi renta katerekoli fiksne opreme je njen neto dohodek po odbitju vseh stroškov za nadomestitev. To pomeni, da je quasi renta lahko tudi negativna. Na dolgi rok morajo biti variabilni in fiksni stroški pokriti v celoti, drugače kapital zapusti to panogo. Splošni pogoji ponudbe in povpraševanja ostanejo na dolgi rok končni določitelji dohodkov vseh produkcijskih faktorjev.

Marshall quasi rento opisuje kot nepotreben profit v kratkem obdobju, ker v tem obdobju ni bil izpostavljen nobenim posebnim ali primarnim stroškom (kot Marshall imenuje fiksne stroške), ki so potrebni, da se proizvede nek stroj. Stroj se smatra, da je že bil proizveden in sedaj samo čaka, da bo začel delati. »To je nujen profit v razmerju na druge dodatne stroške, ki se morajo na dolgi rok dodati primarnim stroškom in ki so pri nekaterih dejavnostih kot na primer pri podmorski telegrafiji daleč bolj važni od primarnih stroškov« (Marshall, 1987, str. 266).

Marshall poudarja, da quasi renta ne predstavlja del stroškov. Le zanesljivo pričakovanje bodočih quasi rent zagotavlja, da ljudje sploh vlagajo kapital v stroje. Marshall pravi, da je quasi renta konjunkturi ali oportunitetni dohodek, dokler se na dolgi rok pričakuje, da bo dajala normalno obrestno mero na prosti kapital, katerega predstavlja določena količina denarja, ki se vloži v ustvarjanje tega dohodka.

Vrednost stroja, v kolikor ta ni nov, se računa kot skupek njegovih diskontiranih zaslužkov ali quasi renta. V primeru, da pa je stroj nov proizvajalci računajo za ta stroj neko ceno, ki je protivrednost za skupek zaslužkov, zato v tem primeru govorimo o nakupni ceni. Kadar pa je stroj star in tudi že deloma zastarelega tipa, ni več neke trdne vezi med njegovo vrednostjo in stroški njegove proizvodnje. Vrednost stroja je potem skupek diskontiranih vrednosti bodočih quasi rent, za katere se pričakuje, da jih bo ta stroj zaslužil.

3.6. DIFERENCIALNA RENTA, RENTA REDKOSTI

Marshall trdi da so na nek način vse rente rente redkosti in vse rente diferencialne rente. Včasih je lažje izračunati rento nekega posebnega faktorja v primerjavi s tistim, ki prinaša slabši donos, a se podobno obdeluje z odgovarjajočim orodjem. Obstajajo pa tudi primeri, ko je bolje proučiti temeljne odnose med potrošnjo in redkostjo oziroma obiljem sredstev za proizvodnjo tistih produktov, za katere se proizvodni faktor lahko uporabi.

Marshall v svoji knjigi *Principles of Economics* tudi tukaj uporabi primer meteorskega kamena, za katerega predpostavlja, da je vsa razpoložljiva količina enako trdna ter

neuničljiva in da je v lasti države. V primeru, da se država odloči, da bo omejila proizvodnjo, za katero se uporablja kamenje, umetno dvigne cene njegovih »uslug«. Ljudje to kamenje izkoriščajo v polni meri vse do meje rentabilnosti in sicer dokler, da se proizvod začne prodajati po ceni, ki pokriva profit in izdatke, ne ostane pa nič kot nadomestilo za koriščenje kamenja. V tem primeru, bi se cena za koriščenje kamenja oblikovala na osnovi naravne redkosti tega proizvoda in povpraševanja po njem. Zaradi tega Marshall smatra ta presežek za rento redkosti. Po drugi strani, pa je skupna vrednost neto storitev kamenja nad tistim, kar bi se lahko doseglo, če bi bile vse proizvodnje, v katerih se koristi kamenje tako neučinkovite kot njihove mejne uporabe, zato bi lahko rekli, da gre tudi za diferencialni presežek.

Marshall je uporabil zgornji primer za prikaz dejstva, da ocenjevanje diferencialne rente in rente redkosti ni odvisno od obstoja slabih faktorjev. Trdi namreč, da se diferencialna primerjava lahko naredi enako dobro v razmerju na mejne uporabe kvalitetnega kamenja, kot v razmerju na uporabo slabega kamenja, ki je na meji, da se ga sploh ne splača uporabiti.

V zvezi s tem Marshall poudari, da se renta od boljših faktorjev, ne povečuje zaradi obstoja slabših faktorjev. Kadar bi bilo slabše zemljišče poplavljen in s tem nesposobno, da bi sploh kaj proizvedlo, bi moralo biti obdelovanje drugega zemljišča intenzivnejše. Cena proizvoda bi bila zato višja, višja pa bi bila tako tudi skupna renta vseh zemljišč.

4. SAMUELSONOV POGLED NA RENTO

P. A. Samuelson uporablja koncept mejnega produkta kot načelo razdelitve družbenega proizvoda. V tem konceptu ugotavlja, da bo podjetnik najemal dodatne enote produkcijskega faktorja toliko časa, dokler se ne izenačita vrednost mejnega produkta s stroški zadnje enote uporabljenega faktorja. Razdelitev ustvarjenega produkta med sodelujoče lastnike produkcijskih faktorjev sloni torej na načelu mejne produktivnosti, kjer velja dejstvo, da razumni podjetnik ne bo delovni sili plačal višje mezde, kot je vrednost mejnega produkta, ki ga je ta delovna sila ustvarila. Enako velja tudi za kapital in seveda tudi za zemljo.

Od Clarka naprej pa vse do Samuelsona je meščanska ekonomska teorija izhajala iz načela mejne produktivnosti kot načela razdelitve in je na tem načelu razvila tudi apologetsko teorijo razdelitve, katere temeljni zaključek je v tem, da v razdelitvi prejme vsak produkcijski faktor tak delež produkta, ki je enak mejnemu produktu tega faktorja (Norčič, 1990, str. 251). Ko torej želimo ugotoviti konkretne deleže lastnikov produkcijskih faktorjev v razdelitvi, je potrebno ugotoviti z določeno analizo na trgu faktorjev ravnotežne cene, ki se izoblikujejo na podlagi ponudbe in povpraševanja po faktorjih. Pri

tem pride do izraza izvedeno povpraševanje po faktorjih, ki je odvisno od povpraševanja po potrošnem blagu.

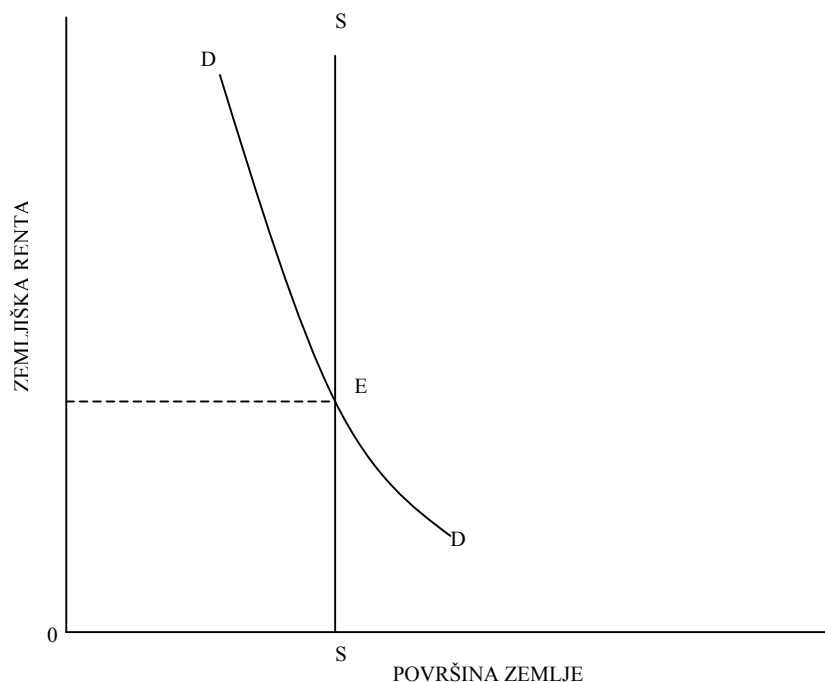
Samuelson trdi, da povpraševanje po nekem faktorju na primer po rodovitni zemlji izvira iz krivulje povpraševanja potrošnikov po produktu, ki ga kmetje na tej zemlji pridelajo (na primer žitu). Pri tem predpostavlja, da ostanejo cene drugih sodelujočih faktorjev nespremenjene. To pomeni, da so kmetijski stroji, umetna gnojila, delovna sila,... stalni. V primeru, da se premakne navzgor krivulja povpraševanja po žitu, se posledično navzgor pomakne tudi krivulja povpraševanja po zemlji. Če pa se zgodi, da se krivulja povpraševanja po žitu pomakne navzdol, se isto zgodi s krivuljo povpraševanja po zemlji. V primeru, da pa bi postala krivulja povpraševanja po kmetijskih produktih bolj neprožna, bolj navpična, bi se delno zgodilo enako z krivuljo povpraševanja po zemlji.

Samuelsonova analiza rente se nanaša na obdelovalno zemljo in na vse naravne vire, katerih ponudba je fiksna. V primeru, da nekdo izkorišča svojo zemljo, Samuelson govori o implicitni renti. V primeru, da pa ima nekdo zemljo v zakupu, pa govori o eksplicitni renti, ki predstavlja ceno uporabe zemlje.

4.1. DOLOČANJE CENE ZEMLJE S PONUDBO IN POVPRASEVANJEM

Do krivulje celotnega povpraševanja DD, ki je prikazana na sliki 7, smo prišli s seštevanjem krivulj povpraševanja vseh podjetij. Posebnost zemlje v primerjavi z ostalimi produkcijskimi faktorji je, da je njena celotna ponudba sorazmerno stalna, omejena. To pomeni, da se njena ponudba ne more povečati, če se poveča njena cena, oziroma če se cena zmanjša, se njena ponudba ne zmanjša. Samuelson predpostavlja, da je za zemljo značilna popolna stalnost ponudbe, zato jo na grafu prikazuje kot popolnoma neprožno (krivulja SS na sliki 7).

Slika 7: Konkurenčna določitev zemljiške rente

Vir: Samuelson, 1968, str. 591.

Krivulji celotnega povpraševanja po zemlji in celotne ponudbe zemlje se sekata v točki E. Ta točka je točka ravnotežne cene zemlje. V primeru, da bi se zemljiška renta zvišala nad to ceno, bi bila celotna ponudba zemlje večja od celotnega povpraševanja. Zgodilo bi se, da nekateri lastniki ne bi mogli oddati v najem svoje zemlje, zato bi jo ponudili za manj. S tem bi se zemljiška renta znižala. V primeru, da pa bi se zemljiška renta spustila pod ravnotežno ceno, bi bilo povpraševanje večje od ponudbe in dražbanje nezadovoljnih podjetij bi ceno potisnilo navzgor. Ravnovesje se oblikuje v točki E, kjer je celotno povpraševanje po zemlji natanko enako celotni ponudbi zemlje.

Žitorodni zemlji pripada »čista ekonomska renta«, ker je njena ponudba popolnoma neprožna in ker je ta zemlja trenutno uporabna le za proizvodnjo žita. Samuelson se pri opisu neprožne ponudbe zemlje opira na Davida Ricarda: »Ni res, da bi bila cena žita visoka, ker je cena za žitorodno zemljo visoka. Cena žitorodne zemlje je visoka, ker je cena žita visoka. Ker je njena celotna ponudba neprožna, bo zemlja delala za vsako ceno, ki jo bo dala konkurenca. Vrednost zemlje je torej popolnoma odvisna od vrednosti pridelka in ne narobe« (Ricardo, 1962, str. 57).

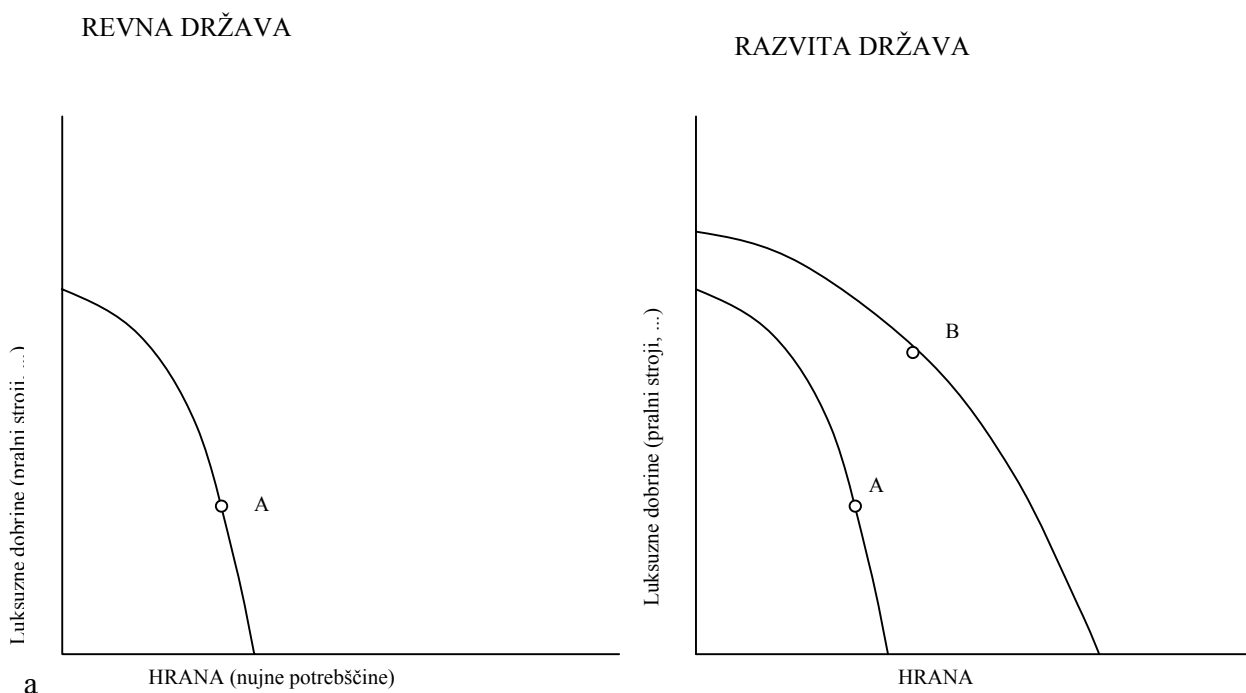
4.2. SORAZMERNO UPADANJE IN DOLGOROČNO NAZADOVANJE KMETIJSTVA

Rojstnost je na deželi večja kakor v mestih in če se ne bi ljudje odseljevali v mesta, bi mesta postajala vse manjša in delež podeželskega prebivalstva bi stalno naraščal. Kot posledica tega bi produktivnost vsake naslednje delovne ure v kmetijstvu upadala. Podeželje bi bilo prenaseljeno in zato bi vsak posameznik pridelal majhno količino pridelkov.

Poleg tega dejstva, kmetijstvo sorazmerno nazaduje tudi zaradi tehnološkega napredka; število ljudi, ki so potrebni za proizvodnjo potrebne količine hrane, se zaradi tega zmanjšuje. Samuelson trdi, da je s tehnološkim napredkom povezano naslednje dejstvo: »Ko postajamo ljudje bogatejši, želimo povečati predvsem potrošnjo mestnih dobrin in ne toliko potrošnjo hrane« (Samuelson, 1968, str. 436). Zaradi sprememb potrošniških navad, tehnološkega napredka in števila rojstev se ljudje odseljujejo iz podeželja in iščejo delo v industriji.

Slika 8 kaže, da se je zaradi tehnološkega napredka krivulja proizvodnih možnosti premaknila v nazven. Nadpovprečno produktivnost kmetijstva prikazuje močan premik krivulje na desno, ki tudi zelo splošči vso krivuljo. Z uporabo istih sredstev je mogoče doseči večjo proizvodnjo hrane v primerjavi s proizvodi, ki jih ne prištevamo k hrani. Kot posledica tega se cene hrane na prostem trgu znižajo. To se vidi na sliki 8, ki poleg tega kaže tudi razmerje med cenami kmetijskih in nekmetijskih proizvodov. Cene kmetijskih proizvodov v primerjavi z nekmetijskimi so se stalno zniževale. Poleg tega je hrana potrebščina, za katero se izdatki z naraščanjem dohodkov sorazmerno zmanjšujejo. Ko imajo ljudje več denarja, se pomaknejo iz točke A na sliki 8 v točko B skoraj naravnost navzgor k še bolj sploščenemu delu nove krivulje proizvodnih možnosti.

Slika 8: Krivulji proizvodnih možnosti za revno in razvito državo

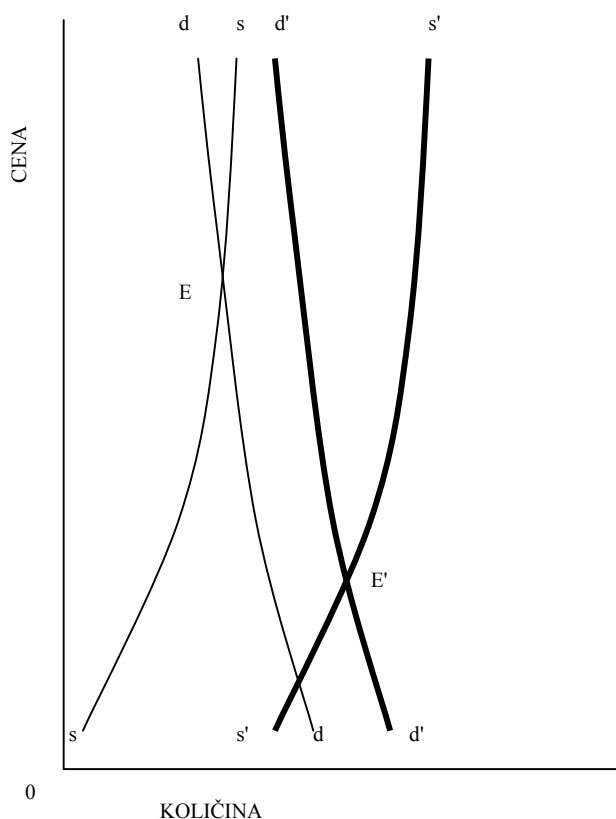

Vir: Samuelson, 1968, str. 30.

Pred gospodarskim razvojem je prebivalstvo tako revno, da večino svojega dohodka namenijo za hrano in kupujejo le malo ostalih dobrin. Po razvoju pa ljudje le za malo povečajo potrošnjo hrane v primerjavi s potrošnjo manj nujnih življenjskih potrebščin.

Samuelson trdi, da se bo krivulja dd iz slike 9 sčasoma premaknila na desno, ker prebivalstvo narašča in ker želijo ljudje, ko je dohodek večji, trošiti ob enaki ceni več hrane. Vendar hrana ni potrebščina take vrste, da bi naraščala sorazmerno z naraščanjem realnega dohodka. Ker tudi prebivalstvo ne narašča z veliko stopnjo, je pomik krivulje dd v desno skromen. Tudi krivulja ponudbe se sčasoma pomakne v desno, zaradi naraščajoče produktivnosti, ki je posledica vedno boljše tehnologije. Pomik krivulje dd v desno je veliko manjši, kakor je pomik krivulje ss v isto smer, saj je tehnološki napredek znatno večji, kot je povečanje dohodka in naraščanje prebivalstva. Kot posledica tega se cene na prostem trgu znižujejo. Ker pa sta obe krivulji zelo neprožni, tudi majhni premiki sprožijo znatno nihanje cen.

Slika 9: Kmetijski pridelki

Vir: Samuelson, 1968, str. 438.

Sprememba ponudbe, ki presega spremembo povpraševanja, povzroči nazadovanje tržnih cen v sorazmerju s splošno ravni cen. Nazadujoče cene pomenijo finančni pritisk za tiste kmete, katerih produktivnost se je manj povečala, zato le-ti zapuščajo podeželje in si prizadevajo, da bi si našli zaposlitev v industriji. Samuelson poudarja, da to pomeni, da gospodarstvo svoje proizvodne faktorje preusmerja v proizvodnjo tistih dobrin, ki si jih naraščajoče prebivalstvo najbolj želi. To novo ravnoesje pa bo prevladovalo na trgu v primeru, če vlada ne posreduje s svojimi ukrepi.

4.3. DRŽAVNA POMOČ KMETIJSTVU

Pred letom 1929 je vlada podpirala kmetijstvo z naseljevalno politiko z namenom, da zemljo spravi v roke naseljencev. V kmetijstvo je pomagala uvajati nove metode obdelovanja zemlje, poleg tega je v vsak okoliš poslala enega strokovnjaka, kateri je dajal kmetom nasvete pri uvajanju novih izboljšanih metod kmetovanja. Leta 1929 je predsednik Hoover ustanovil zvezni kmetijski urad, s katerim je vlada začela posegati v naravo zakona o ponudbi in povpraševanju, z namenom, da bi povečala raven dohodkov farmarjev ali da bi jih vsaj ohranila na obstoječi ravni.

Na vlado je vedno bolj naraščal pritisk, naj zagotovi farmarjem tako ugodne cene kakor so prevladovale med leti 1910 in 1914. Če je kmet v tem obdobju za določeno količino kmetijskih produktov dobil neko tržno košaro drugih dobrin, naj bi to isto košaro dobrin dobil za isto količino kmetijskih produktov tudi danes. Praksa je pokazala, da so s paritetnimi formulami povezane razne težave: velike količine presežnih kmetijskih pridelkov, zelo visoki stroški za pomoč kmetijstvu. V primeru, da ostane cena ista pri velikih ponujenih količinah, kot je bila prej pri majhnih, pride do velikega razkola v dohodkih farmarjev.

- »Država pomaga kmetijstvu z naslednjimi ukrepi (Samuelson, 1968, str. 442):
- neposredno pomaga tistim farmarjem, ki so svojo potrebo in uboštvo dokazali,
- izvaja programe, katerih namen je povečati povpraševanje po kmetijskih pridelkih ali zmanjšati realne proizvodne stroške,
- da bi se znižala ponudba in zvišale cene, omejuje obdelovalne površine,
- s posebnimi programi za uskladiščenje z odkupom ali posojili skuša zagotoviti ali vzdržati določeno raven cen,
- plačuje razlike med cenami proizvajalcev in cenami potrošnikov«.

Neposredna darila in podpore so podobne našemu sistemu socialnega varstva. Velika večina kmetij je revnih, vendar pa je na drugi strani tudi nekaj farm, ki predelajo skoraj dvakrat toliko kakor dva milijona najrevnejših kmetij skupaj. Kot posledica tega le majhen delež podpor pride k tistim, ki so je najbolj potrebni. Država je pospeševala povpraševanje tako, da je dala kmetom strokovnjaka za nasvete o obdelovanju zemlje, vodenju knjigovodstva, novih bolj produktivnih metodah,...

Poleg teh dveh ukrepov Samuelson z instrumenti ponudbe in povpraševanja pojasnjuje še opisane naslednje tri.

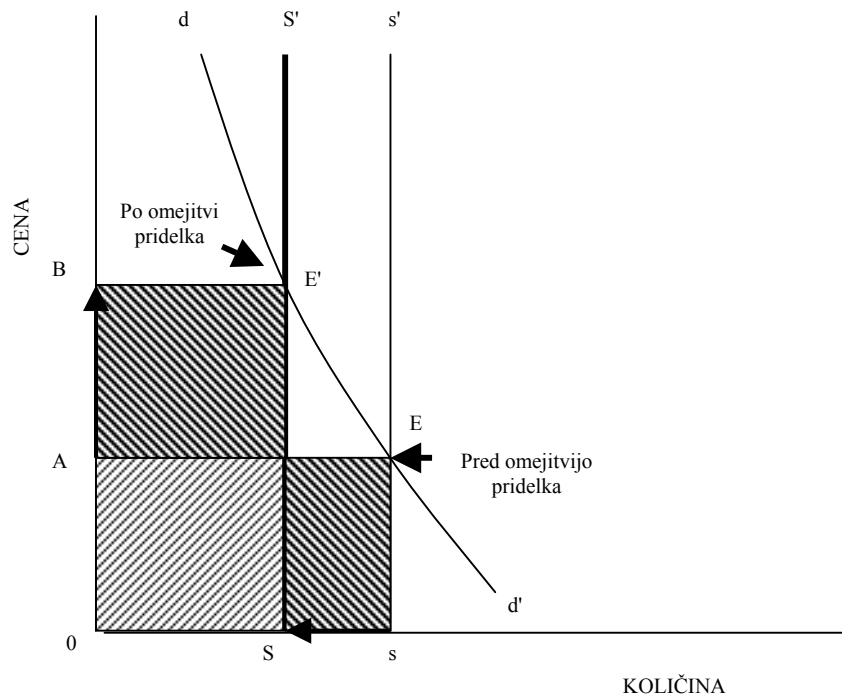
4.3.1. OMEJITEV PRIDELKA

Pred vladnim posredovanjem v kmetijsko proizvodnjo seka krivulja celotne ponudbe kmetijskih pridelkov ss' neprožno krivuljo povpraševanja dd' pri nizki ceni, na sliki 10 točka E. S tem ko je vlada omejila celotni pridelek kmetov, se je krivulja celotne ponudbe kmetijskih pridelkov pomaknila v levo (krivulja SS'), nova ravnotežna točka se oblikuje pri višji ceni in manjši količini in sicer v točki E'.

Samuelson pravi, da bo zaradi tega, ker je povpraševanje po kmetijskih pridelkih na splošno neprožno, omejitev celotne količine dejansko zvišala celotni dohodek farmarjev. Poleg tega pa kmetje privarčujejo tudi nekaj stroškov, ker je njihov pridelek manjši. Na sliki 10 se jasno vidi, da dobiček od zvišanja E' nad E presega izgubo pravokotnika v širini. Pravokotnik OSE'B predstavlja celotni dohodek farmarjev zaradi državnega omejevanja

ponudbe, pravokotnik $0sEA$ pa predstavlja celotno izgubo zaradi pomika krivulje celotne ponudbe kmetijskih pridelkov v levo. Če odštejemo površino pravokotnika $0SE'B$ od površine pravokotnika $0sEA$, vidimo, da je dobiček farmarjev po državnem ukrepanju večji kot je bil pred tem.

Slika 10: Program za omejitve pridelkov

Vir: Samuelson, 1968, str. 444.

Za potrošnike ta državni ukrep pomeni, da je na trgu manj hrane in da le-ta stane več, podobno kot bi se zgodilo tudi v primeru naravne nesreče kot je poplava ali suša. S tem ko država omejuje kmetijsko proizvodnjo namerno preusmerja produkcijske faktorje v druge panoge, kjer so manj produktivni ali pa ti faktorji celo ostanejo nezaposleni.

Na drugi strani pa Samuelson vidi problem v tem, da utegne program zavirati zaželene dolgoročne spremembe in gospodarske prilagoditve, saj marsikatero metodo uporabljene za zmanjšanje količine pridelka povzročajo, da se sredstva neuspešno izkoriščajo za pridelovanje zmanjšane količine. Na primer, če bi država omejila pridelovanje pšenice s tem, da bi omejila deleže površin za gojenje te kulture, a bi pri tem dopuščala farmarjem, da na tej zemlji z uporabo velikih količin umetnih gnojil povečajo pridelek. Kot posledica tega je gospodarstvo potisnjeno na notranjo stran krivulje mejnih proizvodnih možnosti.

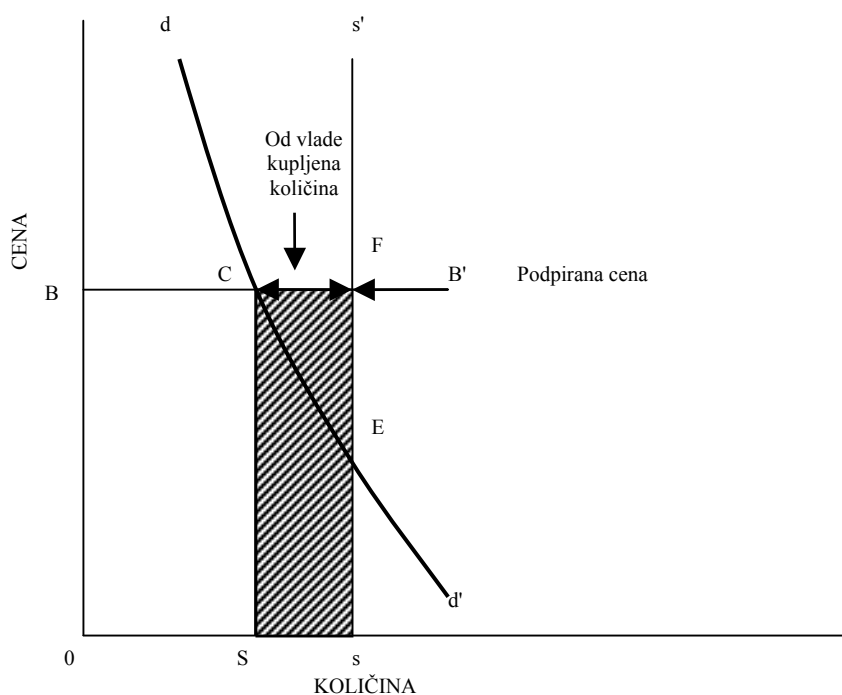
Samuelson na vprašanje ali je opisani položaj nekaj slabega odgovarja: «To ni nujno, ker gre pri tem tudi za negospodarska, etična in politična vprašanja. Toda za koristi farmarjev

je druga družba žrtvovala več, kakor bi bilo gospodarsko in tehnično nujno» (Samuelson, 1968, str. 443-444).

4.3.2. PARITETNA CENA S KREDITI ALI DRŽAVNIMI NAKUPI

Država zagotavlja kmetom višjo ceno, kot bi se oblikovala na trgu. Ta umetno določena cena je na sliki 11 označena s črto BB' . Pri tej ceni je ponudba večja od povpraševanja; potrošniki se nahajajo v točki C , ponudniki pa v točki F . Pri ceni B potrošniki ne bodo kupili vsega ponujenega pridelka, zato se bo cena znižala na točko E , če vlada ne bo ničesar storila. Vlada lahko pridobi presežni del CF z dodelitvijo posojila ali z neposrednim odkupom. Te kmetijske produkte država potem uskladišči.

Slika 11: Program za podpiranje cene

Vir: Samuelson, 1968, str. 445.

Ker je vlada omogočila kmetom, da prodajajo svoje produkte po za EF višjih cenah, ima kot posledico tega zato stroške v velikosti $SsFC$. Potrošniki plačujejo sedaj višjo ceno in zato kupujejo manj. Kmetje pa lahko v tem primeru prodajo kolikor želijo in zato ta državni ukrep za njih pomeni čisto povečanje dohodkov.

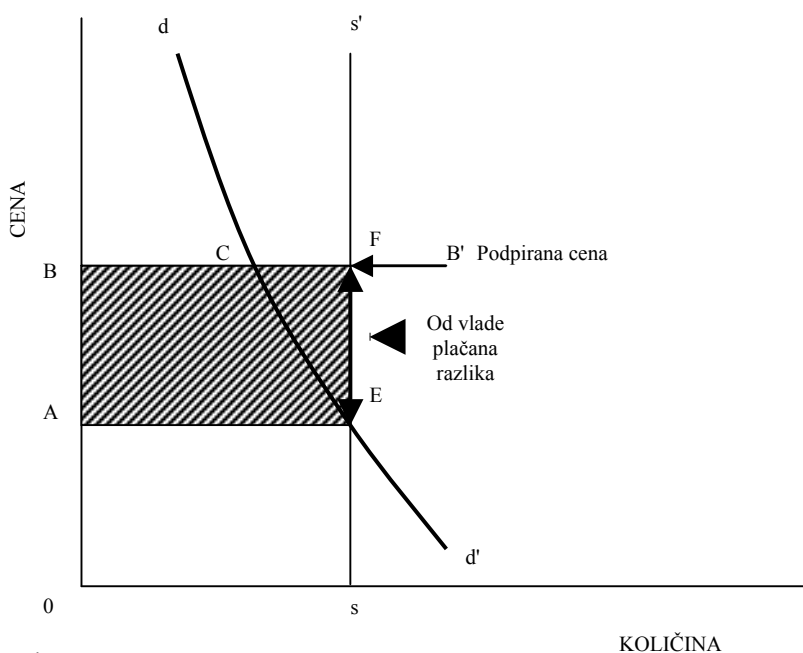
Samuelson omenja tudi primer kaj bi se zgodilo, če bi se krivulja povpraševanja dd' čez nekaj let pomaknila navzgor, tako da bi sekala krivuljo ponudbe ss' pri F ali pa še više. V primeru, da bi se krivulji povpraševanja in ponudbe sekali v točki F , potem vladi ne bi

bilo potrebno storiti ničesar, da bi zagotavljala paritetno ceno. Če pa bi krivulja povpraševanja dd' sekala krivuljo ponudbe ss' nad F , potem bi država namesto, da bi del pridelka kupila, lahko vzela hrano iz skladišč in jo prodala.

4.3.3. SUBVENCIONIRANA RAZLIKA MED CENAMI PROIZVAJALCA IN POTROŠNIKA

Tudi v tem primeru je kmetom zagotovljena paritetna cena BB' . Hrana se prodaja javnosti za tekočo potrošnjo za kakršno koli ceno, ki jo doseže na trgu, farmerjem pa kmetijsko ministrstvo napiše ček za razliko do paritetne cene. Vse kar kmetje pridelajo dobijo sedaj potrošniki. Višino potrošnje določa točka, kjer se sekata krivulji ponudbe in povpraševanja, saj se mora cena znižati do te točke, če želimo, da potrošniki kupijo ves pridelek. Cena, ki jo dobijo proizvajalci je na sliki 12 označena z F , razliko od E do F pa doplača država. Ker mora vlada plačati razliko med ceno proizvajalca in ceno, ki jo plača potrošnik za vsako pridelano enoto, stroški države znašajo površino $AEFB$.

Slika 12: Poenostavljen načrt vnovične prodaje

Vir: Samuelson, 1968, str. 446.

Samuelson se sprašuje, v katerem primeru bo načrt stal državo več (primer 2 ali primer 3). Proizvajalci so v obeh primerih na točki F in dosežejo enak skupni dohodek. Ker pa prihajajo dohodki proizvajalcev pri obeh načrtih iz dveh virov, iz celotnega dohodka, ki ga plačajo potrošniki in prispevka države, vlado stane manj tisti načrt, kateri zbere večji celotni dohodek od potrošnikov. Benson- Brannanov načrt (primer 3), ki daje potrošnikom na voljo več hrane, bo stal državo več kakor pa program za neposredne nakupe (primer 2), v primeru, da je krivulja povpraševanja neprožna. V primeru, da pa bi bila krivulja povpraševanja prožna, bi veljalo ravno nasprotno.

»Ker visoke in neprilagodljive cene povzročajo astronomsko naraščanje zalog in pošastno zvišujejo državne stroške, prehaja primer 2 v praksi čedalje bolj v primer 1. Farmerji se zavzemajo za primer 2 in sprejemajo premer 1 samo kot nujno zlo; potrošniki so za primer 3 in proti primeroma 1 in 2« (Samuelson, 1968, str. 451).

Dolgoročno rešitev za kmete Samuelson vidi v vzdrževanju blaginje zunaj kmetijstva, tako da lahko delavna sila še naprej odhaja na področje večje produktivnosti in da ostaja povpraševanje po kmetijskih pridelkih optimalno veliko. Toda samo ugodno stanje v industriji ne zadošča. »Skrbeti je potrebno za to, da se proizvodni faktorji zaposlijo produktivneje, kakor so zaposleni sedaj v kmetijstvu. To pomeni, naj se število farmerjev še naprej stalno zmanjšuje, kakor je že stoletna tendenca. Pomeni pa tudi, da so potrebne kratkoročne pomoči in podpore, da se pospeši prehod in olajšajo človeška bremena« (Samuelson, 1968, str. 451).

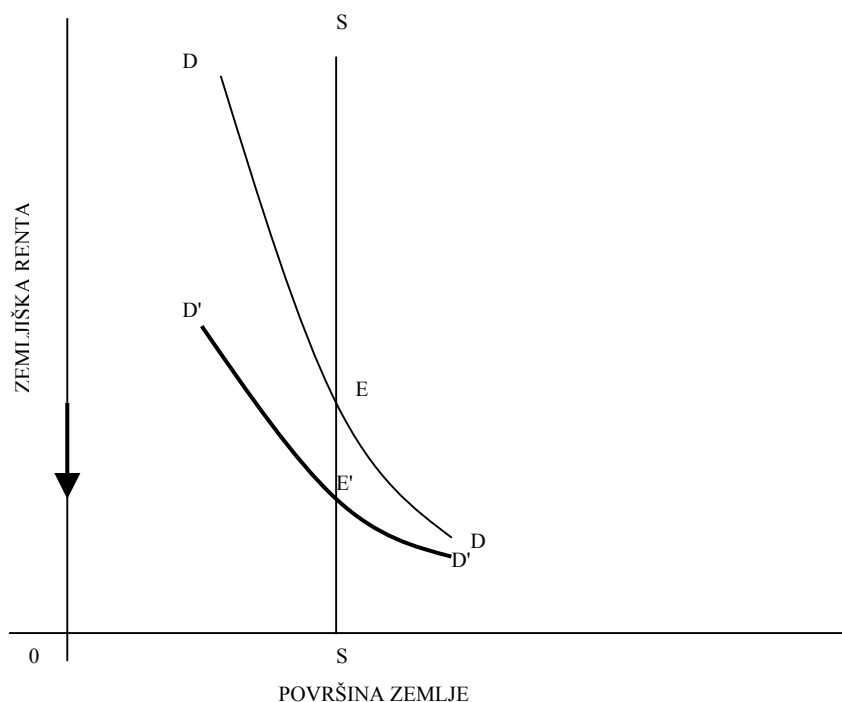
4.4. OBDAVČENJE »PRESEŽKA« OD ZEMLJE

Ob koncu 19. stoletja je bilo v ZDA vedno več delovne sile in zemlja je postajala nekako vedno bolj produktivna, renta je naraščala. Velik zaslužek se je obetal tistim, ki so imeli v lasti zemljo. Mnogi ljudje so začeli premišljevali, zakaj naj bi bilo srečnim zemljiškim lastnikom dovoljeno prejemati tako imenovani »nezasluženi prirast vrednosti zemljišč« (Samuelson, 1968, str. 593). Henry George je iz tega razvil gibanje za pobiranje enega samega davka.

Henry George je v svoji knjigi *Progress and Poverty* napisal, »da je zemljiška renta po naravi presežek, ki ga je mogoče obdavčiti. Z obdavčenjem pa se ne bi zmanjšal interes za proizvodnjo« (George, 1956, str. 382).

Samuelson na osnovi slike 13 razloži, kaj se zgodi, če država uvede 50% davek na vso zemljiško rento. Ravnovesna zemljiška renta se oblikuje v presečišču krivulj celotnega povpraševanja in ponudbe zemlje in sicer v točki E. Ob uvedbi davka se celotna krivulja povpraševanja po zemlji ne spremeni, saj so podjetja še vedno pripravljena plačati enak znesek za enako površino. Ob predpostavki, da je ponudba popolnoma toga, je ravnotežna cena še vedno v točki E. Porabniki še vedno plačujejo isto rento. Na drugi strani pa je za zemljiškega lastnika uvedba 50% davka isto kot, če bi se krivulja povpraševanja premaknila v levo v D'D'. Donos zemljiških lastnikov se zmanjša iz E na E'; del rente dobi zemljiški lastnik, del pa država.

Slika 13: Učinek 50-odstotnega obdavčenja zemljiške rente

Vir: Samuelson, 1968, str. 594.

Samuelson opozarja, da bi 50% obdavčenje proizvodnega faktorja, katerega ponudba ni popolnoma toga, vplivalo na ceno tega faktorja; del davka bi se prevalil na potrošnike oziroma na porabnike tega faktorja.

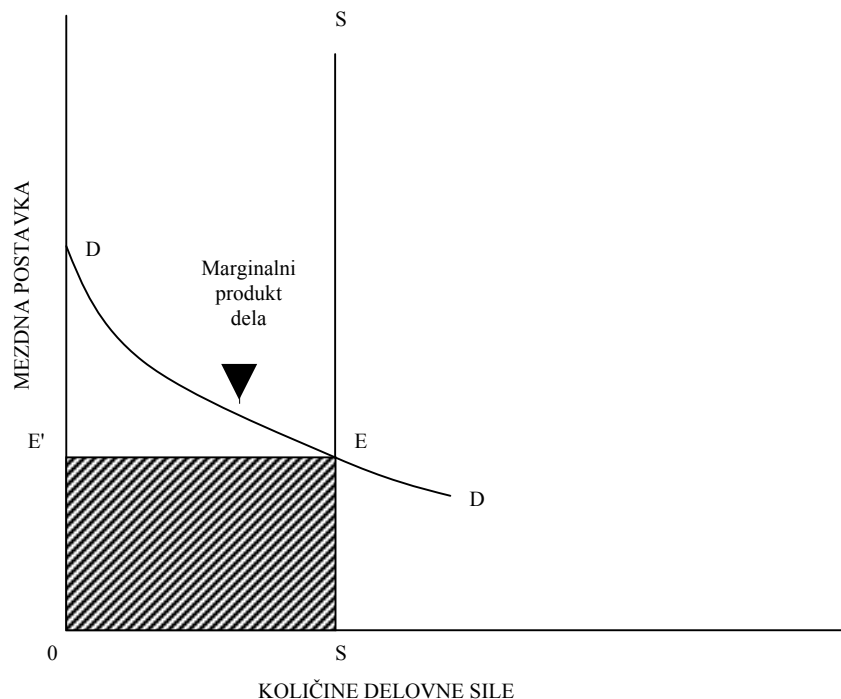
4.5. DOLOČANJE CENE ZEMLJE Z MARGINALNIMI PRODUKTI

Samuelson reši vprašanje razdelitve, kako dodeliti dvema ali več sodelujočim faktorjem celotni produkt, ki ga le-ti skupaj proizvedejo, z načeli o marginalnem produktu. Pri tem se opira na znanega ekonomista columbijske univerze J. B. Clarka.

»Proizvodna funkcija nam pove, koliko Q se proizvede z vsakim številom človeških delovnih ur L in številom akrov enakovrstne zemlje A « (Samuelson, 1968, str. 568). V primeru, da imamo pojemajoče donose, je popolno konkurenco najlažje obdržati, če se vsi faktorji povečujejo v enakem razmerju. Clark pravi, da če se podvojita delo in zemlja potem se podvoji tudi proizvodnja, če se poveča delo in zemlja za isti odstotek se poveča proizvodnja za enak odstotek. Če bi se proizvodnja povečala za večji odstotek, bi se pri vsakem podjetju stroški na dolgi rok zniževali in podjetje, ki bi se prvo najhitreje razvijalo, bi doseglo monopol.

Clark se sprašuje, kakšni mezdi naj dobita dva delavca, če prvi delavec pridela velik marginalni produkt, drugi pa doseže nekoliko manjši marginalni produkt. Zemljiški lastniki ne bodo nikoli najeli delavca, če njegova mezda presega marginalni produkt. Vsi delavci, ki jih bodo najeli, bodo prejeli najnižji marginalni produkt zadnjega delavca. Presežki, ki jih bo proizvedel prvi in vsi drugi delavci razen zadnjega ostanejo zemljiškemu lastniku. Le-ti predstavljajo njegovo rento.

Slika 14: Razdelitev družbenega produkta

Vir: Samuelson, 1968, str. 569.

Krivulja ponudbe delovne sile je krivulja SS na sliki 14, krivuljo povpraševanja DD pa oblikuje krivulja marginalnega produkta dela. Krivulja povpraševanja je izražena v realnih mezdah; v žitu, tržni košari dobrin, Q enotah. Ravnotežna mezda nastane pri E, kjer se sekata krivulji ponudbe in povpraševanja. Celotni delež mezd delavcev prikazuje pravokotnik 0SEE'. Zaradi pojemajočih donosov ostaja med meznim pravokotnikom in krivuljo povpraševanja rentni trikotnik, ki predstavlja ves presežek nad marginalnim produktom, ki so ga ustvarili prejšnji delavci, vendar zanj niso prejeli mezde.

V tem primeru je delež celotnega produkta, ki je namenjen za izplačilo mezd večji kakor delež, ki je namenjen za izplačilo rent zemljiškim lastnikom, saj je pravokotnik 0SEE' večji kakor preostali rentni trikotnik EE'D. Clark pravi, da je to stanje realistično, vendar bi lahko kakšna nova iznajdba povzročila, da bi se krivulja marginalnega produkta hitro znižala in rentni trikotnik bi se povečal na 60 do 80% vsega produkta.

Samuelson trdi, da povečanje dela vzdolž krivulje marginalnega produkta vedno poveča površino rentnega trikotnika. »Celotna površina meznega pravokotnika se bo skoraj gotovo povečala, če ima DD prožnost večjo od 1, sorazmerni delež rentnega trikotnika se lahko skrči, če se krivulja marginalnega produkta zmanjšuje zadosti počasi« (Samuelson, 1968, str. 570).

Teorija rente Clarka se ujema s teorijo rente Ricarda, vendar jo je Clark okrepil še z nekaterimi novimi za Samuelsona zelo pomembnimi dejstvi. V primeru, da zamenjamo vloži dela in zemlje (k stalno enakemu delu dodajamo enote zemlje), dobimo rentni pravokotnik, ki je določen z marginalnim produktom zemlje, preostali trikotnik pa predstavlja mezde delavcev.

Clark pojasnjuje tudi, kaj se zgodi, če imamo tri ali več proizvodnih faktorjev. Predpostavlja, da imamo tri faktorje: delo, zemljo in kapital ter da proizvodna funkcija daje proizvod Q v skladu z vsemi tremi vloženimi faktorji. Na podlagi izračunanih mejnih produktov za posamezne proizvodne faktorje se oblikujejo tri krivulje povpraševanja po marginalnih produktih, ki skupaj s krivuljami ponudbe določajo razdelitev proizvoda Q . In sicer bo cena vsakega produkcijskega faktorja enaka njegovemu marginalnemu produktu. »Vsak faktor dobi, kar proizvede njegova zadnja enota od marginalnega produkta; preostali presežek prejšnjih enot nad končnim mejnim produktom da ravno zadosti Q , da dobijo plačilo končni marginalni produkti drugih faktorjev« (Samuelson, 1968, str. 571).

4.6. NARAVNI VIRI

Samuelson trdi, da je večina naravnih virov že odkritih. Najdejo se še redke izjeme, ki so dokaz tega, da se naravni viri še večajo: na primer obvladovanje malarije je iztrgalo džungli na stotine kvadratnih kilometrov plodne zemlje. Vendar pa mnoge predvsem nerazvite dežele zelo hitro izčrpavajo nenadomestljive vire kot so rudniki in zemlja. Poleg tega je današnji tehnološki napredek preprečil uporabo nekaterih naravnih surovin, saj jih v proizvodnji uspešno nadomeščajo umetno proizvedeni sintetični nadomestki. Mnoge države so obubožale zaradi tega, ker ni bilo več povpraševanja po njihovih naravnih virih. V primeru, da bi sintetični kavčuk nadomestil naravni kavčuk, vzhodna Azija, ki ga izvaža kot enega svojih najbolj donosnejših produktov, ne bi mogla vzdržati niti sedanjega nizkega življenjskega standarda.

Samuelson poudarja, da tudi če se ne odkrije nova rodovitna zemlja, se lahko bolje izkoristi obstoječa (več vloženega kapitala in dela). Na drugi strani pa obstajajo tudi velika posestva, ki so prevelika, da bi bila uspešna. Zakupnik nima interesa, da bi izboljšal posestvo, saj ve, da ga lahko vsak čas zrinejo z zemlje. Tudi zemljiški lastnik nima nobenega nagiba za izboljšanje posesti, saj nikoli ne ve, ali bo zakupnik z njo ravnal preudarno ali ne.

George Henry in Ricardo sta poudarjala neuničljivost narave. Samuelson pa trdi, da je naravne vire mogoče uničiti; povečujejo se puščave, izčrpavajo se rudniki,... Plačevanje rent za uporabo neobnovljivih virov lahko zadržuje njihovo izrabo, vendar v prosto konkurenčnem sistemu lahko sebični interes lastnikov vodi do hitre izrabe naravnih virov. Samuelson se že zaveda, da se naravni viri lahko izrabijo, vendar meni, da ravnotežna cena, ki se oblikuje na trgu z mehanizmom ponudbe in povpraševanja v pogojih popolne konkurence, daje učinkovit odgovor na vprašanje, za koga in tudi kako naj se proizvaja. Postkeynesianci pa se s tem ne strinjajo. Postavlja se jim vprašanje ali lahko v konkurenčnih okoliščinah tržne sile zagotavljajo optimalno izkoriščanje naravnih virov.

5. POGLED POSTKEYNESIANCEV NA PROBLEM NARAVNIH VIROV

Postkeynesianci gledajo na probleme povezane z naravnimi viri v povsem drugačni luči kot neoklasiki. Neoklasiki trdijo, da tudi na tem področju maksimizacija profita pripelje do optimalne porabe naravnih virov ter do maksimalne družbene blaginje. Ravnotežna cena in količina naj bi se oblikovali na konkurenčnem trgu, razen v primerih, ko trg ne more zagotoviti optimalne porabe naravnih virov, lahko posreduje država.

Postkeynesiancem pa se pri tem postavljata dva vprašanja. Prvič, ali lahko tržne sile, celo v razmerah popolne konkurence, zagotovijo učinkovito in optimalno izrabo nenadomestljivih naravnih virov v poteku koledarskega časa. Drugo vprašanje, ki se tu postavlja, pa je: ali je racionalno, da se pričakuje, da se bo podjetniška racionalnost v svetu, kjer vladajo velike kampanije na področju naravnih (predvsem energetskih virov) uveljavljala drugače, kot da bo poskušala prenesti dohodek od potrošnikov k podjetjem in lastnikom naravnih virov.

»Postkeynesianci trdijo, da bi trg deloval optimalno kot pravijo neoklasiki, samo če so izpolnjeni naslednji pogoji (Davidson, 1979, str. 153):

- moral bi obstajati dobro organiziran bodoči trg za vsak trenutek v prihodnosti,
- potrošniki bi morali poznati natančno vse svoje potrebe po energiji v vsakem trenutku v prihodnosti,
- potrošniki bi morali biti sposobni in pripravljeni skleniti pogodbe za določen obseg povpraševanja v prihodnosti,
- podjetniki bi morali natančno vedeti in poznati stroške produkcije za vsak trenutek v prihodnosti,
- prodajalci bi morali imeti na razpolago možnost, da lahko izbirajo med takojšnjimi pogodbami na sedanjem trgu ali pa pogodbami na bodočem trgu po ceni, ki bi bila vezana na prihodnjo dostavo (teh pa je preko 73000 v naslednjih dveh stoletjih),
- podjetniki bi morali natančno vedeti, kakšno bo gibanje obrestnih mer v prihodnosti,
- družbena diskontna stopnja bi morala biti enaka stopnji, po kateri bi podjetniki diskontirali prihodnje dohodke in stroške,

- ne bi se smelo pojaviti napačno tveganje, kar pomeni, da ne produkcija in ne menjava ne bi potekale v pogojih neravnotežnih cen«.

Samo v primeru, da so izpolnjene vse te zahteve, bi bil konkurenčni trg učinkovit in bi družbeno optimalno alociral energetske in druge naravne vire in sicer bi jih optimalno alociral v smislu maksimizacije potrošnikovega zadovoljstva in proizvajalčevih koristi. V primeru, da pa kateri od teh pogojev ni izpolnjen, kar v realnem svetu nikoli ni, potem trg ne more zagotavljati optimalno alokacijo naravnih virov.

Postkeynesianci trdijo, da je v svetu, kjer je prihodnost negotova, nemogoče vedeti, kakšna alokacija naravnih virov bo v prihodnosti družbeno optimalna in učinkovita, saj se optimalna in učinkovita alokacija lahko določi le za znane prihodnje razmere. Postkeynesianci zato zanikajo vlogo trga na področju naravnih virov. Iščejo rešitve na podlagi analize, katera naj bi temeljila na tržnih in drugih mehanizmih, ki delujejo na področju naravnih virov in se nanašajo na obseg produkcije, na dohodek, delitev dohodka in ekonomske moči ter oblikovanje cen. »Ekonomisti producirajo »soft« ekonomske odločitve, ki bi naj jih politiki upoštevali pri svojih »hard« odločitvah. Ekonomisti se morajo zavzemati za to, da bodo odločitve varovale potrošnike pred oderuški cenami ponujenih produktov in da bo ekonomska politika ustvarjala pogoje resničnega podjetništva in preprečevala kakršnekoli špekulacije« (Davidson, 1979, str. 154).

Osnovno orodje za analizo naravnih virov za postkeynesiance predstavljajo »user cost« (stroški uporabe ali uporabnika), katere je razložil že Keynes. »User cost« omogočajo primerjavo med ponderiranimi pričakovanimi prihodnjimi profiti in sedanjimi profiti. Gre torej za neko povezavo med sedanjo situacijo in prihodnostjo.

Fosilna goriva so izčrpljivi viri. Več teh goriv se bo porabilo danes, manj jih bo ostalo za prihodnjo porabo. Racionalni podjetnik bo torej primerjal sedanjo vrednost prihodnjih dobičkov z dobički, ki jih doseže, če ta goriva proda danes. Davidson trdi, da podjetniki, ki maksimizirajo profit, morajo s mejnimi dohodki od sedanje proizvodnje in prodaje nafte pokriti ne samo tekoče mejne stroške, ki so povezani s proizvodnjo teh goriv, ampak tudi »user cost«. Velja, da čim večja je sedanja vrednost mejnega prihodnjega profita v primerjavi s sedanjim profitom, več se bo produciralo v prihodnosti in manj v sedanjosti.

V primeru, da bi obstajali dobro organizirani bodoči trgi, bi producenti uporabili prihodnje cene za oceno »user cost«. Vendar pa bodoči trgi za nafto in ostale naravne vire ne obstajajo, če pa bi obstajali in če bi predstavljali bodoče povpraševanje, bi dobili produkcijski načrt za prihodnost. Namesto tega je edina dosegljiva informacija producentom zgodovina panoge, trenutna situacija, individualna pričakovanja ter upi o bodoči ceni.

Tako so sedanji produkcijski plani v veliki meri odvisni od neutemeljenih pričakovanj o prihodnosti. Odvisni so tudi od optimizma oziroma pesimizma podjetnikov. Davidson navaja primer, da so v 30-ih letih vsi pričakovali padec »user cost« zaradi odkritja tesaških nahajališč nafte in to se je tudi zgodilo, ko se je črpanje nafte povečalo. Če večina podjetnikov pričakuje, da bodo gospodarska gibanja v prihodnosti stabilna, se bo to zelo verjetno tudi zgodilo. V primeru, da pa jih večina pričakuje, da gibanja v prihodnosti ne bodo stabilna, verjetno to tudi ne bojo.

»Davidson trdi, da naj ekonomska politika (Davidson, 1979, str. 161):

- ustvarja pogoje elastičnega povpraševanja po nafti s spodbujanjem domačih neodvisnih producentov, ki ne morejo biti soudeleženci v monopolnih rentah OPECa in multinacionalnih energijskih konglomeratih,
- preprečevati špekulativno produkcijo na področju vseh energetskih virov,
- preprečevati spodbude, ki pripravijo posamezne članice OPECa, da goljufajo karteles s tem, da se izmaknejo mednarodnemu mehanizmu cen, ki ga vsiljuje OPEC«.

Davidson v svojem prispevku o naravnih virih omenja dva načina, ki preprečujeta nastanek špekulacij. In sicer v primeru, da se vzdržuje atmosfera, da se cena nafte v prihodnosti ne bo dvignila, se špekulantu ne bo splačalo držati višje zaloge nafte, saj bodo obresti tega držanja (kredit) večje od razlike v ceni. Poleg tega je pomembno, da obstaja možnost, da se cena zviša ali zniža tudi v prihodnosti.

V zaključku Davidson poudari, da je za razumevanje tržnih cen in gibanja produkcije naravnih virov, potrebno analizirati monopolno moč in »user cost«. Postkeynesianci menijo, da ni vzrok naraščanja cen naravnih virov delovanje zakona padajočih donosov, temveč gre za obnašanje podjetnikov in lastnikov naravnih virov ter njihova pričakovanja v prihodnosti.

»User cost« velja tudi za kapitalno opremo, saj ko se podjetnik odloča o obsegu produkcije danes, se mora odločati med uporabo opreme tekočem času ali v bodočnosti. Keynes pravi, da se pri naravnih virih pojavlja enak problem kot pri dezinvesticijah kapitala, saj je iskanje novih naravnih virov, le posebna oblika investiranja kapitala. »Te negativne ali pozitivne investicijske dejavnosti pa so odvisne od upov, sanj in strahov smrtnikov, kar Keynes imenuje »animal spirit« (živalska vnema)« (Davidson, 1979, str. 163).

Postkeynesianci podobno kot Keynes trdijo, da ni nujno, da bo izraba naravnih virov, ki je optimalna za družbo kot celoto tudi najbolj profitabilna na podjetniški ravni.

6. SKLEP

V diplomskem delu sem skušala prikazati nekatere poglede teoretikov na problem rente in naravnih virov. Poglobila sem se v analizo rente Alfreda Marshall in Paula A. Samuelsona ter kot zaključek poskušala prikazati, kako se razlaga naravnih virov postkeynesiancev razlikuje od razlage neoklasikov.

Neoklasiki trdijo, da povpraševanje po produkcijskih faktorjih nastane zaradi povpraševanja po končnih dobrinah, ki jih ta produkcijski faktor producira. Določen produkcijski faktor pa se zaposluje vse do tedaj, dokler prinaša večji mejni produkt kot je njegova cena. Tukaj pa Marshall opozarja na zakon padajočega donosa, katerega delovanje je v kmetijstvu še posebej intenzivno, zaradi omejene ponudbe zemlje. Poleg tega Marshall pojasni pojem quasi renta. Gre za to, da je prinesel princip rente na vse produkcijske faktorje, katerih ponudba je v kratkem obdobju fiksna.

Neoklasiki trdijo, da se renta določi na trgu z mehanizmom ponudbe in povpraševanja. Tako izoblikovana renta daje v popolni konkurenci učinkovit odgovor na vprašanje, kako in za koga naj se proizvaja. Povpraševanje po produkcijskem faktorju je odvisno od njegove mejne produktivnosti. Noben organizator produkcijskega procesa, ki zasleduje maksimizacijo profita, ne bo plačal za storitev faktorja več, kot znaša njegova mejna produktivnost. Zato bo tudi dohodek, ki ga prejema ta faktor, enak vrednosti njegovega mejnega produkta.

Postkeynesianci pa so pri tem skeptični. Ukvarjajo se z vprašanjem ali lahko tržne sile v konkurenčnih okoliščinah zagotavljajo učinkovito in optimalno izkoriščanje naravnih virov. Pri postkeynesiancih ni tržni mehanizem tisti, ki naj bi zagotovil optimalno alokacijo naravnih virov, kot trdi Samuelson. Probleme povezane z naravnimi viri, naj bi reševala družba z optimalnim upravljanjem zalog neobnovljivih, toda nujnih virov.

7. LITERATURA

1. Baša Bernarda: Prispevek Johna Stuarta Milla k razvoju ekonomske teorije. Diplomsko delo. Ljubljana: Ekonomska fakulteta, 1990. 44 str.
2. Bauer Alenka: Postkeynesianska kritika neoklasične teorije razdelitve. Diplomsko delo. Ljubljana: Ekonomska fakulteta, 1991. 47 str.
3. Bell John Fred: A History of Economics Thought. London: The Ronald Press Company, 1967. 657 str.
4. Bizjak Miran: Problem rente v našem gospodarstvu, diplomsko delo. Ljubljana: Ekonomska fakulteta, 1984. 50 str.
5. Blaug Mark: Economic Theory in Retrospect. Chambridge: Chambridge University Press, 1985. 737 str.
6. Bonar James: Malthus and his work. New York: Avgustus M. Kelly, 1966. 438 str.
7. Clark John Bates: The Distribution of Wealth. New York: Kelly&Millman, Inc., 1956. 445 str.
8. Dobb Maurice: Theories of Value and Distribution since Adam Smith. Cambridge: Cambridge University Press, 1973. 295 str.
9. Durjava Osoj: Politična ekonomija, posebni del. Maribor: VEKŠ, 1967. 148 str.
10. Eichner Alfred: A Guide to Post-Keynesian Economocs. London: Macmillan Press Ltd., 1979. 202 str.
11. Ferguson C. E.: Microeconomics Theory. Georgetown: Irwin – Dorsey Limited, 1972. 565 str.
12. George Henry: Progress and Poverty. London, 1956. 482 str.
13. Jankovič Novak: Ogled o razvoju ekonomskih ideja. Beograd: Ekonomski inštitut, 1986. 154 str.
14. Lipsey R. G., Chrystal K. A.: Positive Economics Thought. Oxford: Oxford University Press, 1995. 919 str.

15. Maloney John: Marshall, Orthodoxy and the Professionalisation of Economics. Chambridge: Chambridge University Press, 1985. 280 str.
16. Markovič Milo: Istorija Ekonomske misli II. Titograd: Univerzitet Veljko Vlahovič, 1984. 689 str.
17. Marshall Alrfed: Načela ekonomike. Zagreb: Cekade, 1987. 549 str.
18. Marshall Alfred: Principles of Economics. London: Macmillan, 1966. 732 str.
19. Marx Karl: Kapital III. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1973. 1124 str.
20. Norčič Oto: razvoj in temelji sodobne ekonomske misli. Ljubljana: Uradni list Republike Slovenije, 1990. 332 str.
21. Phyllis Deane: The Evolution of Economics Ideas. Chambridge: Chambridge University Press, 1978. 236 str.
22. Reisman David: Alfred Marshall's Mission. London: Macmillan, 1990. 309 str
23. Ricardo David: Načela politične ekonomije in obdavčenja. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1962. 374 str.
24. Samuelson Paul Anthony: Ekonomika. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1968. 898 str.
25. Sušjan Andrej: Značilnosti postkeynesianske teorije razdelitve in cen. Diplomsko delo. Ljubljana: Ekonomska fakulteta, 1986. 60 str.
26. Šoškić Branislav: Razvoj i osnove savremene ekonomske misli. Beograd: Savremena Administracija, 1990. 566 str.
27. Vodušek Matjaž: Razvoj neoklasične teorije razdelitve. Diplomsko delo. Ljubljana: Ekonomska fakulteta, 1973. 79 str.